

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Egart

Zamenjava generacij v kmetijstvu – učinkovitost javnopolitičnega ukrepa pomoč
mladim prevzemnikom kmetij

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Egart

Mentorica: izr. prof. dr. Simona Kustec Lipicer

Zamenjava generacij v kmetijstvu – učinkovitost javnopolitičnega
ukrepa pomoč mladim prevzemnikom kmetij

Diplomsko delo

Ljubljana, 2012

»Znanje je zaklad, ki povsod spremlja svojega lastnika.«

Kitajski pregovor

ZAHVALA

Zahvalila bi se rada predvsem svoji družini za vso izkazano pomoč in spodbudo med študijem ter pri nastanku te diplomske naloge.

Hvala tudi mentorici izr. prof. dr. Simoni Kustec Lipicer za vsa priporočila in strokovne napotke ter strpnost pri pripravi diplomske naloge.

Hvala tudi vsem ostalim, ki ste kakor koli pripomogli pri nastanku te naloge.

Zamenjava generacij v kmetijstvu – učinkovitost javnopolitičnega ukrepa pomoč mladim prevzemnikom kmetij

Kmetovalci v Sloveniji so v primerjavi z zaposlenimi v drugih ekonomskih sektorjih čedalje starejši. Posledice previsoke starosti kmetovalcev so vidne predvsem v njihovi nemobilnosti na trgu dela ter v opuščanju kmetijske dejavnosti. Visoka starost gospodarjev kmetij je posledica mnogih dejavnikov, najpomembnejši je zagotovo v mladih, ki zapuščajo podeželje, saj svoje prihodnosti ne vidijo v kmetijstvu in si svojo poklicno pot izberejo izven kmetije svojih staršev. Diplomsko delo se osredotoča na vrednotenje državnega ukrepa 112: pomoč mladim prevzemnikom kmetij, ki je namenjen spodbujanju prenosa kmetij na mlade ljudi. Z uporabo metod in tehnik vrednotenja se v diplomskem delu ugotavlja učinkovitost izvajanja javnopolitičnega ukrepa 112 in na podlagi pridobljenih podatkov sklepa, ali izvajana politika upravičuje poseg države v civilno družbo in ali posledično pomeni izboljšanje stanja za ciljno skupino. V empiričnem delu se tako s statistično analizo izbranih kazalnikov preverja vpliv vrednotenega ukrepa ter z raziskovalno metodo intervjuja ugotavlja mnenje udeleženih javnopolitičnih igralcev o dani problematiki. V sklepnem poglavju pa so povzete ključne ugotovitve analize ter ocena in priporočila glede nadaljnjega razvoja reševanja problematike.

Ključne besede: vrednotenje, mladi prevzemniki kmetij, poseg države, ohranjanje kmetij.

Generation change in agriculture – efficiency of public-policy measure setting up of young farmers

In comparison with employees in other sectors in Slovenia farmers are getting increasingly older. The effects of farmers being too old are evident mostly in their inability to be mobile on the labour market as well as in giving up agriculture. The high age of farm owners arises from different factors, the most important definitely being young people leaving the countryside because they do not see their future in agriculture and seek their professional career outside their parent's farms. This thesis concentrates on evaluating state measure 112: setting up of young farmers. Its intention is to stimulate transferring farms to younger farmers. Using evaluating methods and techniques the thesis establishes the efficiency of public-policy measure 112 and on that basis concludes whether it improves situation of the focal group. In the empirical part influence of the measure is evaluated using statistical analysis of the chosen indicators and the participating policy actors' opinion on the topic is researched by interview as research method. The final chapter summarizes key findings and evaluations as well as offers suggestions for future development of resolving the topic in question.

Key words: evaluation, young farm owners, state interference, conservation of farms.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	8
2	METODOLOŠKI OKVIR	11
3	TEORETIČNA IZHODIŠČA	14
4	EVALVACIJSKA ANALIZA	17
4.1	Analiza trenutnega stanja	17
4.2	Predstavitev ukrepa	19
4.3	Analiza finančnih indikatorjev	22
4.4	Analiza učinkov ukrepa 112.....	24
4.4.1	Prenesene površine	25
4.4.2	Izobrazbena in starostna struktura mladih prevzemnikov	25
4.5	Pogled vpletenih javnopolitičnih igralcev	26
4.5.1	Pogled oblikovalcev in izvajalcev politike.....	27
4.5.2	Pogled upravičencev za ukrep.....	29
5	SKLEP.....	30
6	LITERATURA	34
	PRILOGE	38
	Priloga A – Statistika o slovenskih kmetijskih gospodarstvih in njihovih nosilcih	38
	Priloga B – Podrobnejši opis ukrepa 112: Pomoč mladim prevzemnikom kmetij	41
	Priloga C – Cilji ukrepa 112, ki so bili postavljeni v PRP 2007–2013	47
	Priloga Č – Dodatna statistika o mladih prevzemnikih.....	48
	Priloga D: Intervju z Majdo Luznar, svetovalko pri KGZS Škofja Loka	49
	Priloga E: Intervju z Matejem Bedračem, svetovalcem na Kmetijskem inštitutu.....	52
	Priloga F: Intervju z Vesno Stradar, svetovalko na MKGP	55
	Priloga G: Intervju z mladimi prevzemniki.....	58

KAZALO GRAFOV

Graf 1.1: Prikaz upadanja števila kmetijskih gospodarstev	8
Graf 1.2: Starostna struktura nosilcev KMG.....	9
Graf 4.1: Velikostna struktura kmetijskih gospodarstev	17
Graf 4.2: Izobrazbena struktura nosilcev KMG	18

Graf 4.3: Sredstva, namenjena za ukrep 112.....	24
Graf 4.4: Izobrazbena struktura mladih prevzemnikov.....	25

KAZALO TABEL

Tabela 4.1: Pregled stanja vlog na posameznem javnem razpisu pri ukrepu 112.....	20
Tabela 4.2: Načrtovana sredstva v PRP 2007–2013 za ukrep 112.....	22
Tabela 4.3: Podrobnejša analiza črpanja do 30. 4. 2011 (v EUR)	23
Tabela 4.4: Preneseni hektarji na dan 31. 12. 2011.....	25
Tabela A.1: Število kmetijskih gospodarstev.....	38
Tabela A.2: Velikostna struktura kmetijskih gospodarstev.....	38
Tabela A.3: Povprečna velikost kmetijskih zemljišč v uporabi	38
Tabela A.4: Starostna struktura lastnikov KMG	39
Tabela A.5: Število gospodarjev in njihova povprečna starost.....	39
Tabela A.6: Izobrazbena struktura gospodarjev na družinskih kmetijah v Sloveniji.....	40
Tabela B.1: Opis in ključni podatki o ukrepu	41
Tabela B.2: Merila za ocenjevanje vlog.....	45
Tabela C.1: Cilji ukrepa	47
Tabela Č.1: Odobrene vloge po regijah na dan 31.12.2011	48
Tabela Č.2: Izobrazba mladih prevzemnikov kmetij	48

KAZALO SLIK

Slika 4.1: Geografska razpršenost upravičencev, vključenih v ukrep 112.....	21
---	----

SEZNAM UPORABLJENIH OKRAJŠAV IN SIMBOLOV

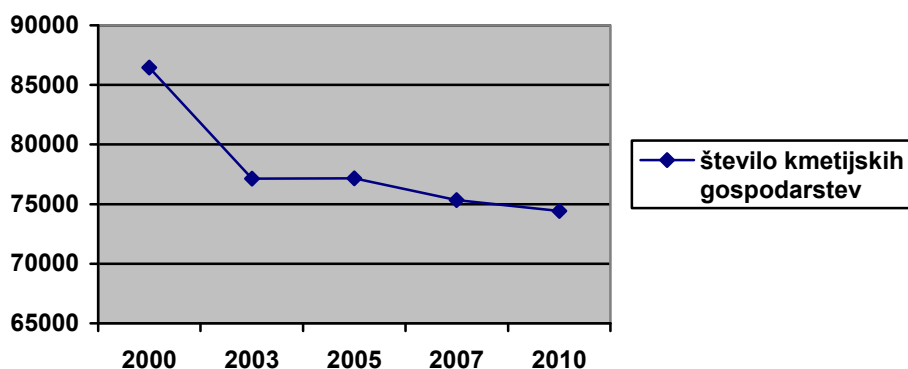
AKTRP	Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja
BDV/PDM	produktivnost dela v kmetijstvu
EKSRP	Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja
EU	Evropska unija
EUR, €	evro
ha	hektar
KGZS	Kmetijsko gozdarska zbornica RS
KGZS Škofja Loka	Kmetijska svetovalna služba Škofja Loka
KI	Kmetijski inštitut
KMG	kmetijska gospodarstva
KZU	kmetijska zemljišča v uporabi
MKGP	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
PRP 2007–2013	Program razvoja podeželja RS za obdobje 2007–2013
RS	Republika Slovenija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije

1 UVOD

Kmetijstvo označujemo za najstarejšo gospodarsko dejavnost, od katere je še danes odvisno preživetje človeštva. Slovenija z vidika naravnih danosti prav gotovo spada med države z neugodnimi razmerami za kmetijsko pridelavo. V rodovitnem dnu kotlin in ravnin, kjer praktično ni omejitev za moderno in učinkovito kmetijsko pridelavo, se nahaja le slaba četrтина vse kmetijske zemlje. Povsod drugod je zaradi različnih naravnih omejitev proizvodna sposobnost kmetijskih zemljišč manjša, pridelava pa manj intenzivna in dražja (Cunder 2001, 83).

Razvoj agrarne strukture je postal v zadnjem desetletju precej intenziven, a ga še vedno ne obvladujemo dovolj uspešno. Letno namreč povprečno ugasne čez 2800 kmetij (glej prilogo A.1). Del zemljišč prevzemajo v obdelavo ostale, večje kmetije, večji del pa je prepuščen zaraščanju (Kovačič in Udovč 2003, 13). Opuščanje pridelave in zaraščanje kmetijskih zemljišč lahko večinoma opredelimo kot prostorski odraz porušenega ravnotežja med socioekonomskim položajem kmečkega prebivalstva in naravnimi možnostmi za kmetijsko pridelavo (Cunder 1998, 43).

Graf 1.1: Prikaz upadanja števila kmetijskih gospodarstev

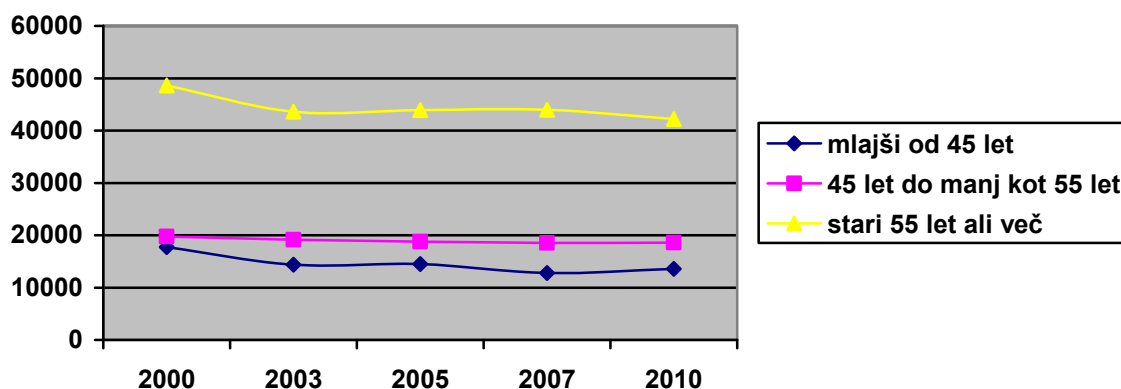
Vir: SURS (2012).

Slovensko kmetijstvo se spopada z naravnimi, ekonomskimi in socialnimi problemi, ki onemogočajo dvig učinkovitosti kmetijstva in izboljšanje družbene enakosti kmetov. Največji problemi so neugodne naravne razmere, razdrobljena posestna struktura ter starostna in izobrazbena struktura kmetijskega prebivalstva (Bojnec 2002, 358).

Za svoj raziskovalni problem sem si izbrala problematiko nizke produktivnosti kmetij in posledično opuščanja pridelave ter zaraščanja kmetijskih zemljišč zaradi neugodne starostne strukture nosilcev kmetijskih gospodarstev in državnega spodbujanja le-te. Splošno znano je namreč (Kneževič Hočevnar in Černič Istenič 2010, 14–16), da so kmetovalci v Sloveniji v primerjavi z zaposlenimi v drugih ekonomskih sektorjih čedalje starejši. Posledice previsoke starosti kmetovalcev so vidne predvsem v njihovi nemobilnosti na trgu dela ter v opuščanju kmetijske dejavnosti. Visoka starost gospodarjev kmetij je posledica mnogih dejavnikov, najpomembnejši pa je zagotovo v mladih, ki zapuščajo podeželje, saj svoje prihodnosti ne vidijo v kmetijstvu, in si svojo poklicno pot izberejo izven kmetije svojih staršev.

Eden izmed glavnih vzrokov za nizko produktivnost kmetijstva je predvsem neugodna starostna in izobrazbena struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev (glej prilogo A.4 in A.6), ki se še slabša, kar negativno vpliva na kmetovanje kot poklicno usmeritev. Poleg tega se starejši kmetje težko odločijo za prenos kmetije na mlajšega naslednika. Marsikje pa se mladi ne odločijo za prevzem kmetije, tudi če imajo za to priložnost, saj je le-to povezano s problemom zagotovitve zagonskega kapitala za strukturno prilagoditev gospodarstva po prevzemu (PRP 2007–2013, 79).

Graf 1.2: Starostna struktura nosilcev KMG

Vir: SURS (2012).

Mlajši nosilci kmetijskih gospodarstev so praviloma bolj usposobljeni za delo v kmetijstvu, so bolj podjetni in so se zato zmožni učinkoviteje prilagajati tehnološkim spremembam ter razmeram na trgu, kar je pogoj za dvig produktivnosti dela in s tem konkurenčnosti kmetijstva in njegovo ohranjanje (PRP 2007–2013, 24).

Prenos kmetij na mlajše gospodarje ter usposabljanje in izobraževanje ob učinkovitejši izrabi že vzpostavljenih sistemov svetovanja, izobraževanja, informiranja in usposabljanja na celotnem območju države lahko pomembno prispeva k večji inovativnosti, strukturnim spremembam in dvigu konkurenčnosti kmetijstva (PRP 2007–2013, 26).

Da bi izboljšali neugodno starostno strukturo in pritegnili mlade, da se bodo lažje odločali ostajati na kmetijah in nadaljevali s kmetovanjem, ter tako preprečili opuščanje kmetijske dejavnosti, je država s Programom razvoja podeželja 2007–2013 (v nadaljevanju PRP 2007–2013) uvedla nov ukrep, in sicer ukrep 112: pomoč mladim prevzemnikom kmetij. Namen ukrepa je spodbuditi mlade gospodarje za prevzem kmetij. Z enkratno podporo naj bi olajšali breme prenosa (pokritje dela izplačila dedičev) in zagotovili vsaj minimalna zagonska sredstva na prevzeti kmetiji (PRP 2007–2013, 79).

V diplomskem delu bom tako analizirala razloge, zakaj država sploh posega na to področje, v kolikšni meri so ti razlogi upravičeni in kaj to pomeni za reševanje problematike nezadostnega prenosa kmetij na mlade prevzemnike. Poseganje države v civilno družbo se kaže praktično v vseh vidikih človeškega življenja. Če želimo opredeliti poseganje države v civilno družbo, se moramo najprej zavedati širine samega pojma (več glej Kustec Lipicer 2006, 19–24). Če strnem različne opredelitve, lahko poseganje opredelimo kot določeno aktivnost, v katero so v nekem časovnem trenutku vpleteni javnopolitični igralci. Sam izraz javnopolitični igralci zajema tako državne kot tudi civilnodružbene igralce, izmed katerih so nekateri tesno vključeni v javnopolitični proces, drugi pa le navidezno (Howlett in Ramesh 2005, 51). Proces političnega odločanja namreč predstavlja kolektivne napore za rešitev družbenih problemov. V ta proces so vključeni tako igralci, ki imajo formalnopravno obveznost sodelovati, poleg njih pa je v proces vključenih še veliko drugih igralcev, ki skušajo (so)oblikovati odločitve pristojnih odločevalcev in posledično javne politike (Krašovec 2002, 8).

Da bom prišla do prej omenjenih ugotovitev, bom izvedla zvrst evalvacijske analize politik. Analiza politik je namreč analiza »o« javnopolitičnih procesih in »za« javnopolitične procese, ki je v veliko pomoč političnim odločevalcem, saj podaja znanje o določenem problemu in svetuje o načinih reševanja le-tega (Fink Hafner 2007, 10). Javna politika je po Dunnovi definiciji »dolga vrsta bolj ali manj povezanih izbir – skupaj z odločitvami ne delovati, ki jih sprejmejo vladna telesa in uradniki« (Dunn v Fink Hafner 2007, 14). S proučevanjem javnih

politik analiziramo naravo, vzroke in učinke javnih politik oz. kaj vlada dela, zakaj to dela in kakšno spremembo s tem doseže (Dye v Kustec Lipicer 2006, 17). Zaradi različnih smotrov konkretnih analiz politik sta se doslej v osnovi oblikovali dve temeljni zvrsti – akademska in uporabna (aplikativna). Ker je cilj diplomskega dela oblikovati spoznanja o posamičnem, relativno ozkem javnopolitičnem problemu, vprašanjih, ki so čim bolj neposredno uporabna v procesih političnega odločanja, in ker je časovno obdobje izvajanja te analize politik kratko, bom uporabila uporabno zvrst evalvacijske analize politik (Fink Hafner 2007, 22–23). Odločitev za evalvacijo oz. vrednotenje javnih politik se najpogosteje povezuje z naslednjimi skupinami razlogov (Kustec Lipicer 2009, 20): če opredeljujemo kakovost, vrednost ali učinek že izvedenega; če želimo prepoznati razloge za probleme ter nekaj, kar se izvaja; če želimo poiskati rešitve nekega problema ter če želimo z vrednotenjem izboljšati prihodnje delovanje. Z uporabo izbranih metod in tehnik bom tako skušala ugotoviti kakovost, vrednost oz. učinek izvajanja ukrepa 112 in na podlagi pridobljenih podatkov sklepati, ali izvajana politika upravičuje poseg države v civilno družbo in posledično pomeni izboljšanje stanja za ciljno skupino; v primeru, da se ukrep ne izvaja učinkovito, pa tudi predlagati mogoče alternativne rešitve.

Rezultate na podlagi danih raziskovalnih vprašanj bom skušala sistematično preučiti, čemur je prilagojena tudi ustrezna struktura diplomskega dela. Za uvodom sledi metodološki del, kjer so opredeljene hipoteza ter uporabljene metode in tehnike; sledi mu teoretični del, kjer so predstavljena relevantna teoretična izhodišča, ter osrednji analitični del, kjer so prikazani raziskovalni rezultati evalvacijske analize stanja. V sklepnem poglavju pa so povzete ključne ugotovitve diplomskega dela ter ocena in priporočila glede nadaljnjega razvoja ukrepa.

2 METODOLOŠKI OKVIR

Javnopolitični programi so neke vrste bolj ali manj trajni dogovori o tem, s kakšnimi načini in dejavnostmi reševati probleme. Ker bo glavni predmet mojega proučevanja PRP 2007–2013 in znotraj njega podrobneje ukrep 112: pomoč mladim prevzemnikom kmetij, bom uporabila model sumativnega vrednotenja, saj le-to temelji na predpostavki, da je za razumevanje in nadaljnje vrednotenje katerega koli fenomena javne politike treba čim bolj natančno poznati njegove lastnosti ter prednosti in slabosti, ki jih prinaša dana odločitev, poleg tega pa tudi s

kakšnim namenom je bil poseg v civilno družbo vzpostavljen, saj je ključna lastnost vrednotenja presojanje, ali je vrednotena javnopolitična vsebina dosegla zastavljene cilje (Kustec Lipicer 2009, 86). Ker je namen tega diplomskega dela sklepanje o (ne)upravičenosti ukrepa 112, ki naj bi pripomogel pri pospeševanju prenosa kmetij na mlajšo generacijo, me bo zanimalo predvsem, ali je poseg države v obliki denarnih spodbud upravičen ali ne. Da bom dosegla ta namen, bom uporabila standard, ki predstavlja stopnjo delovanja, ki jo mora program doseči, da bo uspešen, in kriterije, ki predstavljajo pogoj za pridobitev standarda. Na podlagi kriterijev namreč lahko sodimo o (ne)učinkovitosti oziroma (ne)uspešnosti programa (Kustec Lipicer 2007, 37).

Vsaka politika ima cilje, ki so utemeljeni na neki opredelitvi problemov (potreb), ti so povezani z vzroki zanje, možnost njihovega doseganja pa je omejena z nekimi resursi oz. viri. Zaradi tega so funkcije evalvacije lahko različne: lahko pripomore k izboljšanju programa; pridobi informacije o učinkih določenih programov; priskrbi informacije za odločanje o financiranju, strukturi programa itd. Zato je zelo pomembno, da evalvator najprej ugotovi sam namen oziroma cilj evalvacije (Rossi in drugi 2004, 34). Med osnovnimi kriteriji vrednotenja je poleg uspešnosti (ali so cilji doseženi) in kakovosti (kakovostna raven proizvoda, storitve) učinkovitost (velikost proizvoda glede na vložek – primerjava inputa in outputa) najpomembnejši kriterij programa (Martin in Kettner 1996, 3–8). Kot kriterij evalvacijskega raziskovanja bom uporabila kriterij učinkovitosti. Le-ta opisuje vrednost doseženih učinkov glede na dosežene stroške. Ker je družbene vsebine zelo težko ovrednotiti zgolj na podlagi stroškov, bom uporabila metodo stroškov in uspeha, ki se nanaša na primerjavo izdatkov s koristmi izida javnih politik in izidov tako ne pretvori v denarne učinke in finančni tok (Kustec Lipicer 2009, 129–130).

Standard oziroma kazalnike sem izbrala v skladu s cilji, ki so si jih z namenom izboljšanja konkurenčnosti kmetijskega in gozdarskega sektorja zastavili državni igralci. Že v PRP 2007–2013 je izpostavljen cilj spodbujanja prenosa kmetij na mlajšo generacijo, ki bi hkrati izboljšal tudi starostno strukturo nosilcev kmetij, povečal razvojno sposobnost prevzetih kmetij ter s tem prispeval k povečanju produktivnosti dela v kmetijstvu, in kot eden izmed ukrepov za dosego tega cilja je izpostavljen tudi ukrep pomoči mladim prevzemnikom kmetij, ob katerem so vzpostavljene tri skupine kazalnikov: kazalniki vpliva, kazalniki rezultata in kazalniki učinka (glej prilogo C), ki jih financira Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

(PRP 2007–2013). Zaradi narave merjenja samih kazalnikov se bom osredotočila zgolj na kazalnike učinka, saj so podatki glede produktivnosti dela, gospodarske rasti in dviga BDV/PDM težko merljivi in bodo na voljo šele ob zaključku programskega obdobja 2007–2013.

Osnovni kazalniki:

- število mladih kmetov, ki so prejeli pomoč,
- obseg naložb.

Za boljše razumevanje in za prikaz učinkovitosti samega ukrepa bom proučila še naslednje kazalnike:

- starost mladih prevzemnikov,
- izobrazba mladih prevzemnikov,
- velikost prevzetih kmetijskih površin v uporabi in
- ocene različnih vpletenih javnopolitičnih igralcev o učinkih ukrepa.

Vodenje evalvacije je kompleksno. Za namene evalvacije namreč ni dovolj le vedenje o tem, kaj naj bi program dosegel, temveč tudi kako naj bi to dosegel. Kot je napisal Rein (v Weiss 1998, 55): »Program je teorija in evalvacija je njegov test.« Da bi oblikovali zanesljiv test, pa morajo evalvatorji dobro razumeti teoretične premise, na katerih program temelji (Weiss 1972, 55–62). Za preverjanje (ne)upravičenosti posega države v civilno družbo sem si izbrala naslednjo hipotezo.

Hipoteza: *Ukrep pomoči mladim prevzemnikom kmetij in s tem poseg države z namenom ohranjanja kmetij prinaša pozitivne učinke, saj se je povečalo število mladih prevzemnikov kmetij ter izboljšala starostna in izobrazbena struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev.*

Poleg opredelitve temeljnih vprašanj raziskave je pomembna tudi odločitev o uporabi bodisi kvalitativnih ali kvantitativnih metod oziroma kombinacije obojih (Weiss 1998, 73). Za izvedbo evalvacijskih študij je namreč zelo pomembno, da se predvidi ustrezno širok in raznolik nabor raziskovalnih metod in tehnik za pridobivanje relevantnih, preverljivih ter zanesljivih podatkov, ki nas privedejo do končnega sprejema določenih evalvacijskih sklepov in/ali nasvetov (Kustec Lipicer 2007, 39).

Za potrebe vrednotenja bom uporabila naslednje **metode in tehnike**:

- **analizo in interpretacijo sekundarnih virov** in tako uporabila že obstoječe informacije. Opravila bom pregled literature s področja kmetijstva, in sicer bom predvsem pregledala, kaj je bilo o tej problematiki že napisano, pregledala pa bom tudi znanstvene članke s tega področja ter internetne vire in statistične podatke, poleg tega pa tudi literaturo s področja analize politik in vrednotenja, ki bo predstavljala temelj za izvedbo same evalvacijske študije;
- **analizo in interpretacijo primarnih virov**; tu se bom osredotočila predvsem na pravne dokumente, ki so nastali z namenom reševanja omenjene problematike, in sicer bom proučila člen 19 (a) uredbe 74/2009/ES in pa člena 20 (a) (ii) in 22 Uredbe 1698/2005;
- **družboslovni intervju** s posamezniki, ki so seznanjeni ali vpleteni v sam proces izvajanja politike. In sicer bom opravila intervju z naslednjimi osebami:
 - z Majdo Luznar, svetovalko območne izpostave KGZS Škofja Loka,
 - z Vesno Stradar, svetovalko na MKGP,
 - z Matejem Bedračem, svetovalcem na Kmetijskem inštitutu, in
 - z izbranimi mladimi prevzemniki kmetij;
- **monitoring oz. spremljanje**, saj je spremljanje izvajanje same politike ključnega pomena, ker lahko samo na ta način ugotovimo, kakšen vpliv ima določena politika; tu bom spremljala predvsem statistične podatke glede izvajanja ukrepa;
- **analizo stroškov in uspešnosti (cost-effectiveness)**; s to tehniko bom ugotavljala, kako uspešno se program izvaja. Za razliko od analize stroškov in koristi (cost-benefit) pri analizi stroškov in uspešnosti koristi niso izražene v denarni vrednosti, saj gre za pozitivne koristi, ki bi jih težko izrazili v denarju (Majchrzak 1984, 63–64).

3 TEORETIČNA IZHODIŠČA

Obstaja veliko opredelitev javne politike. Ena izmed najpreprostejših je opredelitev, ki jo ponuja Dye (v Krašovec 2002, 5), in sicer naj bi bila javna politika vse tisto, za kar se vlada odloči, da bo ali ne bo naredila. Howlett in Ramesh (2005, 7) pa pravita, da »je javna politika kompleksen fenomen, ki sestoji iz številnih odločitev, sprejetih s strani številnih posameznikov ali organizacij«. Javne politike (ang. public policies) so torej politične odločitve oziroma uradna pravila obnašanja, ki jih določajo politični odločevalci (Fink Hafner

2007, 15). Razvijajoča kompleksna družba nas sooča z vedno bolj težavnimi javnopolitičnimi problemi, ki niso lahko rešljivi (Patton in Sawicki 1993, 1). So mentalna, organizacijska, socialna, ekonomska ali politična konstrukcija (Grdešić 2006, 95) ter pomenijo razkorak med želenim in dejanskim stanjem v realnosti (Grdešić 1995, 59). Vsaka javna politika, katere pojem je kompleksen fenomen, je oblikovana in sprejeta z namenom razrešitve določenega javnega problema (Krašovec 2002, 6). Eden prvih proučevalcev javne blaginje, angleški politični filozof Jeremy Bentham, je že leta 1817 politikom postavil zahtevo, da mora biti cilj javnih ukrepov doseči »največjo srečo za največje število ljudi« (Radej 2010, 10).

Javne politike naj bi dosegle javnopolitične cilje, učinkov javnih politik pa ni mogoče celostno spremljati in ovrednotiti na zgolj subjektiven način. Zato se je oblikovala potreba po strokovni podpori političnemu odločanju, ki v procesu oblikovanja in izvajanja javnih politik podpira procese demokratizacije. Zaradi tega se je razvila posebna disciplina – analiza politik (Fink Hafner in Kustec Lipicer 2005, 213). Analiza politik se namreč ukvarja s proučevanjem odločevalskega procesa in z njim posameznih (časovnih) faz pa tudi posameznih vsebinskih vidikov, ki se pojavljajo z odločevalskimi procesi in zaradi njih (Kustec Lipicer 2007, 17).

Različni posegi države v delovanje in ureditev sodobnih družb so stalen, razširjen in zapleten pojav. Za potrebe spremljanja, razvrščanja in ocenjevanje državnih (javnih) posegov (politik, programov, ukrepov) je bila razvita posebna analitična metoda »evalvacije« ali poslovenjeno metoda vrednotenja. Vedung (v Erjavec in drugi 2001, 30) evalvacijo opredeljuje kot natančno, retrospektivno ovrednotenje učinkov državnih intervencij. Evalvacija se osredotoča na končni del, to je izid vodenja določene politike. Idealen model vodenja politik v sodobni družbi bi moralo biti sosledje sledečih faz: odločitev, izvedba (implementacija), evalvacija, povratna informacija, priprava odločitve in nato zopet odločitev nosilcev javnega odločanja.

Poglavitni in tudi najbolj splošni cilj vrednotenja je pomagati ljudem in organizacijam izboljševati njihovo delo (Kustec Lipicer v Fink-Hafner 2007, 187), in sicer na način, da priskrbiš odgovore na vprašanja o javni politiki, ki bodo uporabni in dejansko uporabljeni (Rossi in drugi 2004, 20).

Termin evalvacija je precej težko zaobjeti v celoti. Po eni strani je razlog možno iskati v sami vsebini tistega, s čimer evalvacijo lahko povezujemo, po drugi pa tudi zaradi njegove izrazito

univerzalne uporabnosti (Kustec Lipicer 2007). Zato v teoriji najdemo mnogo definicij evalvacije oziroma vrednotenja.

»Evalvacija je učenje o posledicah javne politike.« (Dye 1995, 320) Vrednotenje na področju javnih politik je pomembno predvsem, ker ponuja in podaja informacije oziroma sklope informacij, ki so ključni za delovanje javne politike. Posledično pa tudi omogoča in ponuja kritično perspektivo o nadaljnjem delovanju posameznega programa (Weiss v Kustec Lipicer 2007, 179). Z njo ocenimo specifične politike glede na obseg, v katerem rezultati dosežejo zastavljene cilje (Hogwood in Gunn 1984, 27). Ta ocena pa se lahko nanaša na učinkovitost nacionalnega programa pri izpolnjevanju njegovih ciljev ali na učinkovitost več programov pri doseganju skupnih ciljev (Wholey v Dye 1995, 320–321). Evalvacija nam tako poda informacije o vrednosti določenih rezultatov politik (Dunn 1994, 404). Lahko jo opredelimo tudi kot objektivno, sistematično in empirično raziskavo učinkov javne politike in programov na njihove ciljne skupine glede na cilje, zastavljene v javni politiki ali programu (Nachmias 1979, 4). »Evalvacija je sistematična uporaba postopkov družboslovnega raziskovanja za ocenjevanje konceptualizacije, oblikovanja, implementacije in uporabnosti javnih programov« (Rossi in Freeman 1993, 5), ali enostavneje, je uporaba tehnik družboslovnega raziskovanja za vrednotenje družbenoakcijskih programov (Wright v Kustec Lipicer 2007, 178).

Nekakšen strnjeni povzetek različnih pregledanih opredelitev vrednotenja pravi, da je to posebna faza določenega procesa, ki se pojavlja ob koncu tega procesa in omogoča spoznati učinke, koristi, naravo, obseg, kvaliteto nekega posega ali določenih lastnosti, tudi dosežkov posameznika ali skupin, in te primerjati z zastavljenimi cilji (Oxford Reference Online v Kustec Lipicer 2007). Vrednotenje javnih politik in/ali programov pa opredeljujemo kot sistematično ocenjevanje operacij in/ali rezultatov nekega programa ali politike ter jih primerjamo z naborom eksplicitnih in implicitnih standardov, postavljenih z namenom pomagati pri izboljšanju programa ali politike (Weiss v Kustec Lipicer 2007, 27).

Spremljanje in vrednotenje imata pomembno vlogo v državnih intervencijah, saj prispevata k izboljšanju javnih programov ter k večji preglednosti, odgovornosti in stroškovni učinkovitosti porabljenih sredstev iz javnega proračuna. Spremljanje tako v prvi vrsti zagotavlja predvsem povratne informacije o pravilnem izvajanju ukrepov, medtem ko se vrednotenje osredotoča na rezultate in vplive programov. Z ocenjevanjem uspešnosti in

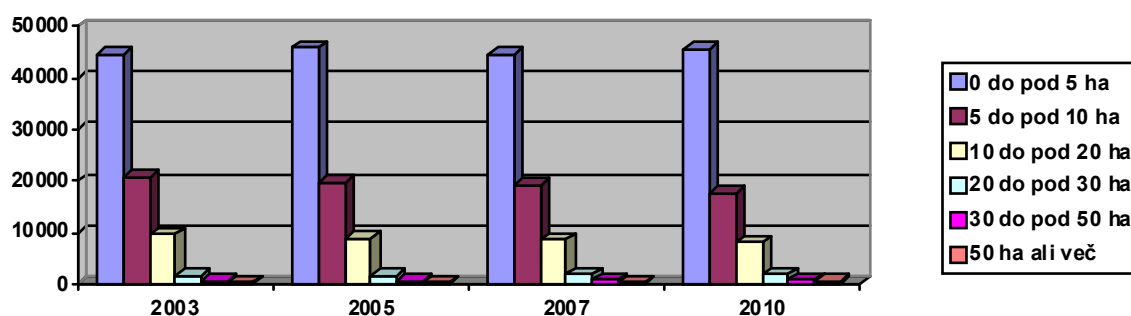
učinkovitosti ter pomena ukrepov vrednotenje zagotavlja vložek v oblikovanje in ponovno usmerjanje politik, pri tem pa se močno opira na podatke in informacije, zbrane med spremljanjem, kar kaže na tesno povezanost med obema dejavnostma (Napotek B – smernice za sprotno vrednotenje PRP 2007–2013 2006).

4 EVALVACIJSKA ANALIZA

4.1 Analiza trenutnega stanja

Delež kmetijskih gospodarstev od leta 2000 (glej prilogo A.1) upada, kar pomeni, da se večina prebivalcev slovenskega podeželja ne preživlja več s kmetijstvom. Upad prebivalstva, zaposlenega v kmetijskem sektorju, je tipična lastnost gospodarstva, možnosti za zaposlitev zunaj tega sektorja pa je malo. To velja zlasti za odročna podeželska območja s slabše razvito gospodarsko strukturo in osnovno infrastrukturo. Poleg tega je za Slovenijo značilna neugodna zemljiška struktura, saj kmetijska gospodarstva v povprečju obdelujejo le 6,4 ha (glej prilogo A.2) kmetijskih površin in so v večini samooskrbna ter ne omogočajo preživljanja zgolj s kmetijsko dejavnostjo, poleg tega pa se skoraj 75 odstotkov Slovenije (SURs 2012) nahaja v območjih z omejenimi dejavniki, kar še dodatno ovira razvoj slovenskega kmetijstva (PRP 2007–2013, 36).

Graf 4.1: Velikostna struktura kmetijskih gospodarstev

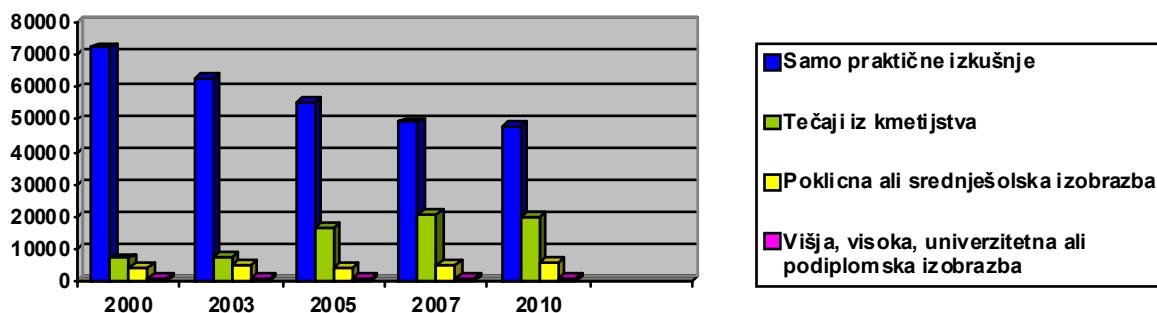

Vir: SURS (2012).

Neugodna zemljiška struktura predstavlja pomembno strukturno oviro pri nadaljnjem razvoju kmetijstva. V zadnjih letih je sicer zaznati določen napredek, ki pa ga še vedno ovira nemobilnost trga kmetijskih zemljišč ter premalo učinkovita zemljiška politika. Prav ta je eden ključnih pogojev za izboljšanje posestne strukture. Za nadaljnji razvoj kmetijstva bodo najverjetneje značilne vse večja koncentracija, specializacija in industrializacija dejavnosti na kmetijah, ki se bodo s kmetijstvom ukvarjale poklicno (PRP 2007–2013, 37).

Tudi izobrazbena in starostna struktura kmečkega prebivalstva sta s perspektive razvoja slovenskega kmetijstva neugodni. Statistika strukturnega popisa kmetijskih gospodarstev kaže, da je kakršno koli kmetijsko izobrazbo (tečajji iz kmetijstva, poklicna ali srednješolska izobrazba in višja, visoka, univerzitetna ali celo podiplomska izobrazba) v letu 2010 imelo le 35,5 odstotka (glej prilogo A.6) nosilcev gospodarstev; večina (65,5 odstotka) je imela zgolj t.i. praktične izkušnje v tem poklicu.

Graf 4.2: Izobrazbena struktura nosilcev KMG

Vir: SURS (2012).

In čeprav podatki kažejo, da imajo mlajši nosilci kmetijskih gospodarstev v povprečju višjo stopnjo izobrazbe in so potencialno bolje usposobljeni za prilagajanje tehnološkim spremembam in razmeram na trgu, je ta podatek skrb vzbujajoč z vidika starostne slike kmečkega prebivalstva, saj je bila po podatkih strukturnega popisa kmetijskih gospodarstev v letu 2010 (SURs 2012) več kot polovica (56,7 odstotka) gospodarjev na kmetijah starejša od 55 let, delež gospodarjev, mlajših od 45 let, pa je znašal le 18 odstotkov (glej prilogo A.4).

V Sloveniji čas predaje kmetije po navadi sovpada s prevzemom kmetije oziroma upokojitev starejše generacije sovpada z dedovanjem mlajše. Upokojitev je tako za mnoge kmečke družine bolj stresna kot v mnogih drugih nekmečkih družinah. Na mnogih kmetijah se zato z

upokojitvijo odlaša ali pa se jo uvaja postopoma (Kneževič Hočevar in Černič Istenič 2010, 52–53). Ta problem so kot izjemno pereč zaznali tudi oblikovalci kmetijske politike, kar se med drugim odraža v vpeljavi ukrepa, ki naj bi s finančno spodbudo pospeševal predajo kmetij na mlajšo generacijo.

4.2 Predstavitev ukrepa

Razlog za ukrepanje je predvsem v nizki izobrazbeni in neugodni starostni strukturi nosilcev kmetijskih gospodarstev, kot dejavnik, ki zmanjšuje perspektivnost kmetovanja kot poklicne dejavnosti in zavira prestrukturiranje kmetijstva. Žal se izobrazbena in starostna struktura v zadnjih 10 letih nista bistveno spremenili, saj ima večina gospodarjev zgolj praktične izkušnje, poleg tega pa je povprečna starost še vedno zelo visoka, saj znaša kar 57 let (glej prilogo A.5). Kot sem omenila že prej, so mlajši nosilci kmetijskih gospodarstev praviloma bolj izobraženi in usposobljeni za delo v kmetijstvu ter predvsem bolj podjetni in so se zato zmožni učinkoviteje prilagajati tehnološkim spremembam ter razmeram na trgu, kar je pogoj za dvig produktivnosti dela in s tem konkurenčnosti kmetijstva in njegovo ohranjanje (PRP 2007–2013, 24).

Marsikje pa se mladi ne odločijo za prevzem kmetije, tudi če imajo za to priložnost, saj je le-to povezano s problemom zagotovitve zagonskega kapitala za strukturno prilagoditev gospodarstva po prevzemu. Pomemben dejavnik pri tem, ali bodo mladi nadaljevali s kmetovanjem, je dohodkovni položaj kmetije. Pomembno je razmerje med prihodkom iz kmetijstva in iz drugih dejavnosti in tako je na koncu odvisno predvsem, kateri del prihodka bo na kmetiji prevladoval. Če se višina prihodkov iz drugih dejavnosti povečuje, obstaja večja verjetnost, da se kmetovanje prej opusti. Ne smemo pa izločiti tudi tradicije in čustvene navezanosti na zemljo, ki je očitnejša pri starejši generaciji, mlajši pa se za kmetijstvo odločajo večinoma bolj na podlagi ekonomskih razlogov (KGZS Škofja Loka 2012).

Da bi izboljšali neugodno starostno strukturo in s finančno spodbudo pritegnili mlade, da se bodo lažje odločali ostajati na kmetijah in nadaljevali s kmetovanjem ter tako preprečili opuščanje kmetijske dejavnosti, je država s Programom razvoja podeželja 2007–2013 uvedla nov ukrep, in sicer ukrep 112: pomoč mladim prevzemnikom kmetij. Namen ukrepa je spodbuditi prenos kmetije na mlajšo generacijo, izboljšati starostno strukturo nosilcev kmetij,

povečati razvojno sposobnost prevzetih kmetij ter s tem prispevati k povečanju produktivnosti dela v kmetijstvu. Ciljna vrednost učinkov izvajanja tega ukrepa v programskem obdobju 2007–2013 je 1.200 prejemnikov pomoči s celotnim obsegom 50 milijonov € odobrenih sredstev (PRP 2007–2013, 83).

Podpora mladim kmetom za prevzem kmetije se izvaja v obliki enkratne finančne pomoči za lažji prevzem in strukturno prilagoditev gospodarstva po prevzemu (glej prilogo B). Ciljna skupina so kmetje, ki so starejši od 18 let in mlajši od 40 let oziroma so dopolnili 40 let v letu objave javnega razpisa in so prvič lastniško prevzeli kmetijsko gospodarstvo kot gospodarji. Do podpore pomoči mladim prevzemnikom kmetij so upravičeni vlagatelji, ki opravljajo kmetijsko oziroma gozdarsko dejavnost na območju RS, so starejši od 18 let in mlajši od 40 let oziroma so dopolnili 40 let v letu prijave na javni razpis in prvič lastniško prevzemajo kmetijo (PRP 2007–2013, 83–85).

Do konca leta 2011 so bili izpeljani 4 javni razpisi (dostopno na <http://www.mkgp.gov.si/>):

- 1. je bil odprt 26. 10. 2007 in zaključen 7. 12. 2007,
- 2. je bil odprt 19. 9. 2008 in zaključen 7. 11. 2008,
- 3. je bil odprt 7. 8. 2009 in zaključen 5. 10. 2010 in
- 4., ki je bil odprt 17. 6. 2011 in zaključen 23. 11. 2011.

Tabela 4.1: Pregled stanja vlog na posameznem javnem razpisu pri ukrepu 112 na dan 9. 3. 2012

	Status	Število prejetih vlog	Število izdanih pozitivnih odločb	Število zavrnjenih/zavrženih vlog	Število vlog, ki so v pritožbenem postopku
1. javni razpis	Zaključen	355	322	33	/
2. javni razpis	Zaključen	443	396	47	/
3. javni razpis	Zaključen	662	568	17	77
4. javni razpis	Zaključen	519	221 ¹	82	ni podatka
SKUPAJ		1.979	1.507	179	77

Vir: MKGP (2012).

Na prvi javni razpis je prispelo 355 vlog. Do danes so rešili že vse vloge, in sicer jih je bilo 322 odobrenih, 33 pa jih je bilo zavrnjenih.

¹ Podatek je na voljo za vloge, ki so bile rešene do 9. 3. 2012.

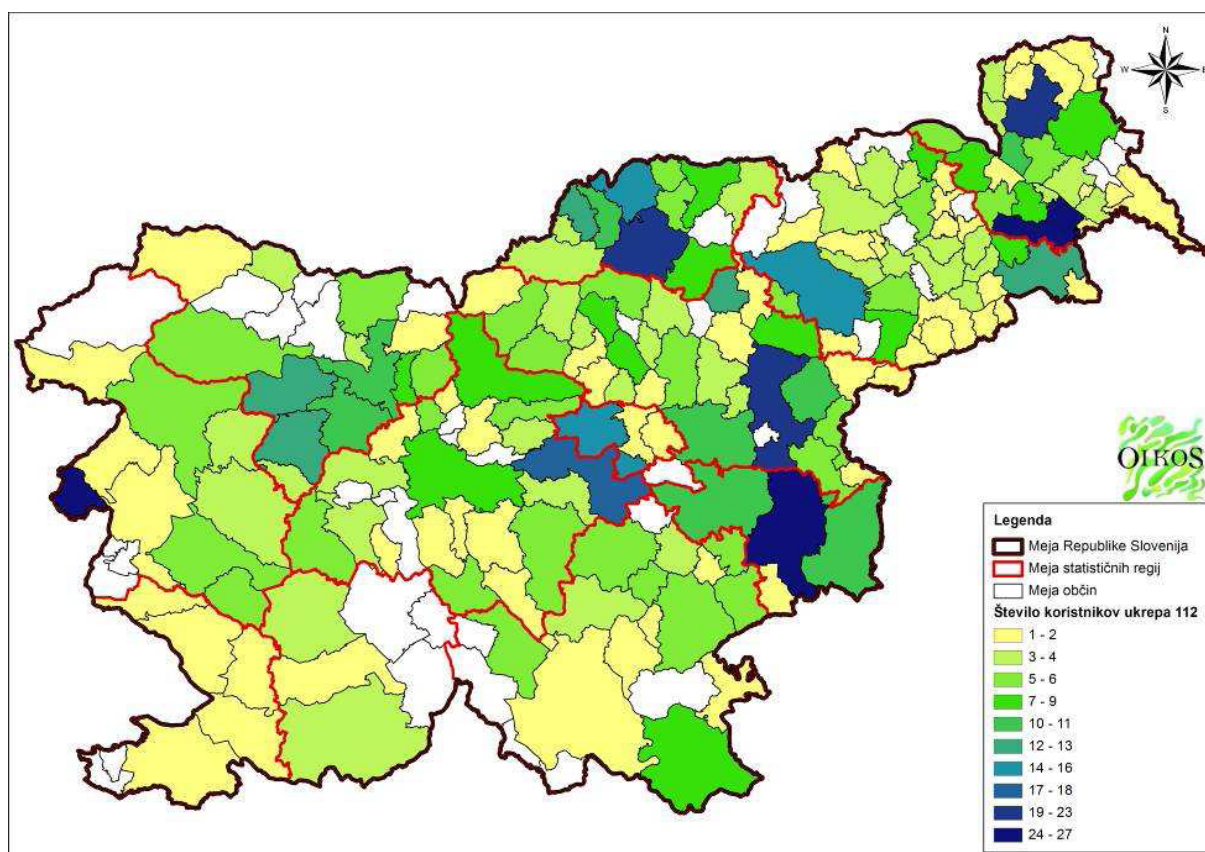
Na drugi javni razpis se je prijavilo 443 mladih kmetov. Tudi pri drugem razpisu so rešili že vse vloge. Od 443 vlog jih je bilo 396 odobrenih, 47 pa zavrnjenih.

Na tretji razpis je prispelo največ vlog do sedaj, kar 662. Od tega jih je bilo 568 vlog pozitivno rešenih, zavrnjenih pa je bilo le 17. 77 mladih prevzemnikov je uporabilo možnost pritožbe na zavrnjeno vlogo, zato so te vloge še vedno v postopku reševanja.

Na četrti javni razpis pa je prispelo 519 vlog. Do 9. marca 2012 so bile rešene 303 vloge, od tega 221 pozitivno, 82 vlog pa so zavrnili. Ker podatki še niso dokončni, tudi ni podatka o vlogah, ki so v pritožbenem postopku.

Na sliki 4.1 je prikazano število upravičencev za ukrep po statističnih regijah. Razvidno je, da je zanimanje za ukrep veliko. Za ukrep so najmanj zainteresirani v obalno-kraški regiji, najbolj pa v savinjski regiji (za bolj podrobne podatke glej prilogo Č.1).

Slika 4.1: Geografska razpršenost upravičencev, vključenih v ukrep 112

4.3 Analiza finančnih indikatorjev

PRP 2007–2013 je skupni programski dokument Slovenije in Evropske komisije, ki predstavlja osnovo za črpanje finančnih sredstev iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP). V programu so izpostavljene nacionalne prednostne naloge, ki jih je Slovenija opredelila na podlagi analize danosti in stanja kmetijstva, živilstva in gozdarstva, pa tudi vpetost teh gospodarskih panog v dogajanje na podeželju in celotnem prostoru, in sicer je program glede na cilje in pristop razdeljen na štiri osi, ki so nato razdeljene na posamezne ukrepe (Poročilo o vmesnem vrednotenju PRP 2007–2013, 3–4):

- os 1 je namenjena doseganju cilja izboljšanja konkurenčnosti kmetijskega in gozdarskega sektorja,
- os 2 je namenjena doseganju cilja izboljšanja okolja in podeželja,
- os 3 je namenjena doseganju cilja izboljšanja kakovosti življenja na podeželju in diverzifikacije podeželskega gospodarstva,
- os 4 je namenjena izvajanju pristopa LEADER za podporo doseganju vseh treh ciljev.

Ukrepi 1. osi, in znotraj nje ukrep 112, se financirajo iz javnih sredstev, pri čemer se do 75 odstotkov sredstev sofinancira iz EKSRP, vsaj 25 odstotkov pa iz proračuna RS (PRP 2007–2013).

Tabela 4.2: Načrtovana sredstva v PRP 2007–2013 za ukrep 112

	Načrtovana sredstva v PRP 2007–2013		
	Javna sredstva		Skupaj
	EKSRP	Državna sredstva	
Ukrep 112 v €	26.439.926,00	8.813.310,00	35.253.236,00
Ukrep 112 v %	75,00	25,00	100,00

Vir: PRP 2007–2013 (2012).

S potrditvijo četrte spremembe z dne 15. 3. 2011 PRP 2007–2013 se je vrednost sredstev, namenjenih za ukrep 112, povečala s 35,2 na 46,4 mio. EUR. Sredstva so bila povečana zaradi dobrega črpanja sredstev na ukrepu 112 in zaradi tega, ker so se razpoložljiva sredstva s 40.000 € na upravičenca dvignila na 70.000 € na upravičenca (z evropsko uredbo 74/2009/ES, člen (19)a). Tu gre za najvišji znesek, ki ga mladi prevzemnik lahko prejme za kmetijo.

Sistem črpanja je zgrajen tako, da se v primeru, če se sredstva na drugih ukrepih znotraj PRP črpajo počasneje, slabše ali se ne črpajo, sredstva prerazporedijo s spremembo PRP, ki jo potrdi Evropska komisija, na tiste ukrepe, kjer je črpanje uspešno in pri katerih zmanjkuje sredstev (MKGP 2012).

Za prvi javni razpis ukrepa je bilo razpisanih 10.300.000 € sredstev. Skupno je bilo dodeljenih 6.768.800 € sredstev oz. 65,7 odstotkov od razpisanih sredstev, kar pomeni približno 21.019 € na odobreno vlogo.

Za drugi javni razpis je bilo razpisanih 12.000.000 € sredstev. Skupno je bilo dodeljeno 8.488.600 € sredstev oz. 70,7 odstotkov od razpisanih sredstev, kar v povprečju znaša približno 21.535 € na vlogo.

Za tretji javni razpis je bilo ponovno razpisanih 12.000.000 € sredstev. Skupno je bilo dodeljenih 10.350.400 € sredstev oz. 86,3 odstotkov od razpisanih sredstev, kar pomeni v povprečju približno 18.223 € na vlogo.

Za četrti javni razpis je bilo razpisanih 10.000.000 € sredstev. Skupno je bilo z izdanimi odločbami, do 9. marca 2012, odobrenih 4.400.000 € sredstev oz. 44 odstotkov od razpisanih sredstev (MKGP 2012).

Tabela 4.3: Podrobnejša analiza črpanja do 30. 4. 2011 (v EUR)

	Razpoložljiva sredstva	Razpisana sredstva	Zaprošena sredstva	Dodeljena sredstva	Izplačana sredstva	Vrnjena sredstva iz EKSRP (75% EU)
1. javni razpis	46.421.330 (od tega EKSRP = 34.815.998)	10.300.000	6.768.800	6.768.800	6.768.800	19.252.261
2. javni razpis		12.000.000	12.000.000	8.488.600	8.488.600	
3. javni razpis		12.000.000	12.505.000	10.350.400	10.350.400	
Pritožbe/ Vračila				244.467	244.467	
SKUPAJ		34.300.000	31.273.800	25.852.267	25.852.267	

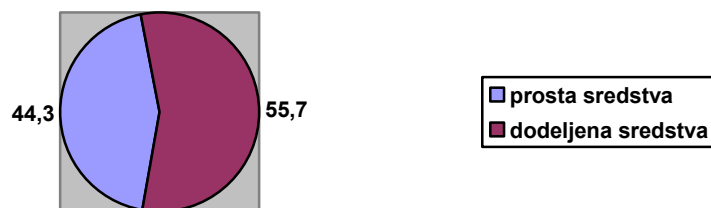
Vir: MKGP (2012).

Če pogledamo ukrep kot celoto, so že s 3. javnim razpisom presegli cilj 1.200 podprtih

prevzemnikov kmetij, ki je bil zastavljen v PRP 2007–2013. To kaže na dokaj veliko zanimanje mladih za kmetovanje. Povprečna vrednost odobrenih sredstev je nekaj čez 20.000 € na upravičenca, kar je le polovico ciljne vrednosti podpor. Razlog velja iskati predvsem v tem, da so v Sloveniji kmetije majhne in razdrobljene, da imajo vlagatelji, ki kandidirajo na razpis, prenizko stopnjo izobrazbe in da nimajo družin, zaradi teh razlogov pri ocenjevanju vloge ne morejo pridobiti večjega števila točk in s tem posledično tudi več sredstev (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

Za ta ukrep je značilen najvišji odstotek izplačanih razpoložljivih sredstev. Do 30. 4. 2011 je bilo na tem ukrepu dodeljenih in tudi že izplačanih 55,7 odstotkov razpoložljivih sredstev. Izplačila so enaka dodeljenim sredstvom, ker je vloga na razpis hkrati tudi zahtevek za izplačilo. Izplačilo je namreč izvedeno po izdani odločbi o pravici do sredstev (MKGP 2012).

Graf 4.3: Sredstva, namenjena za ukrep 112

Vir: MKGP (2012).

4.4 Analiza učinkov ukrepa 112

Da bom lahko naredila povezavo stroški–uspeh in nato vrednotila upravičenost in koristi ukrepa, sem si izbrala še tri dodatne kazalnike, s katerimi bom skušala prikazati bolj celostno sliko pozitivnih/negativnih učinkov izvajanja ukrepa 112. Ukrep se izvaja z namenom povečanja konkurenčnosti slovenskih kmetijskih gospodarstev. Le-to naj bi dosegli z izboljšanjem starostne in izobrazbene strukture in prenosom čim večjih kmetijskih posestev, zato bom preučila še te tri dejavnike in na ta način skušala ugotoviti (ne)učinkovitost ukrepa 112.

4.4.1 Prenesene površine

Tabela 4.4: Preneseni hektarji na dan 31. 12. 2011

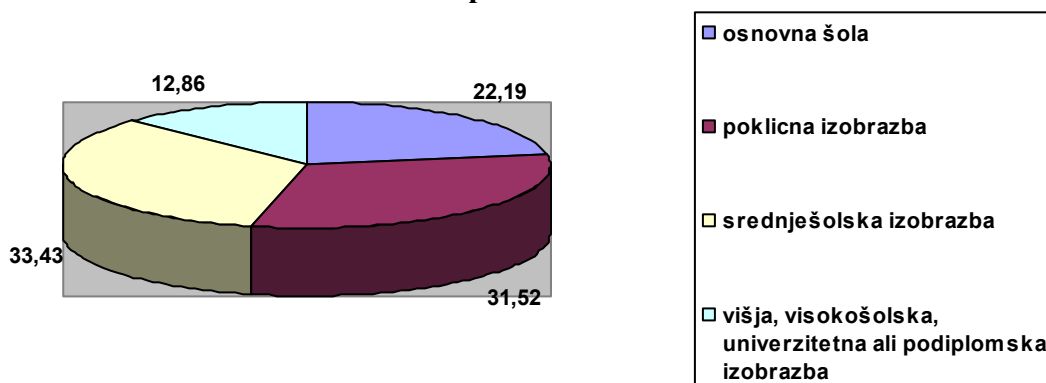
	Kmetijske površine skupaj, ha	Povprečna velikost kmet. površine na odobreno vlogo, ha	KZU, ha	KZU na odobreno vlogo, ha	Gozdne površine, ha
Vsota	39.387,39	27,84	18.262,65	12,91	21.124,74

Vir: MKGP (2012).

Eden izmed razlogov za nekonkurenčnost slovenskega kmetijstva je tudi zelo majhna posestna velikost kmetij. Povprečna posestna velikost znaša zgolj 6,4 ha (glej prilogo A.2) kmetijskih zemljišč v uporabi, kar večinoma ne omogoča preživljanja zgolj od kmetijske dejavnosti (obstajajo seveda tudi izjeme), in kmetje so »prisiljeni« hkrati opravljati še kako drugo službo (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012). Ravno zaradi tega so podatki v tabeli 4.4 zelo obetavni. Na mlade prevzemnike je bilo namreč preneseno 18.262,65 ha kmetijskih zemljišč v uporabi, kar znaša povprečno kar 12,91 ha na kmetijo, to je kar dvakrat toliko, kot je povprečje za celotno Slovenijo. Iz tega lahko zaključimo, da se za prevzem kmetij odločajo na dokaj velikih kmetijah, ki dejansko omogočajo tudi neki zaslužek in posledično več sredstev za vlaganje v nadaljnji razvoj njihovih kmetij ter višjo konkurenčnost.

4.4.2 Izobrazbena in starostna struktura mladih prevzemnikov

Graf 4.4: Izobrazbena struktura mladih prevzemnikov

Vir: MKGP (2012).

Povprečna starost ob prevzemu je 33,1 let (AKTRP 2012). V primerjavi z zadnjimi

razpoložljivimi podatki Strukturnega popisa kmetijskih gospodarstev za leto 2010 (glej prilogo Č.2) se kaže bistveno boljša izobrazbena struktura mladih prevzemnikov. Le 22,19 odstotka upravičencev jih je imelo nepopolno ali popolno osnovno šolo, medtem ko je imelo kar 64,5 odstotka kmetov tovrstno izobrazbo na nacionalni ravni. Skupno je imelo kar 64,95 odstotka mladih kmetov poklicno oz. srednješolsko izobrazbo, medtem ko se na nacionalni ravni kaže precej slabša slika, saj je imelo le 7,4 odstotka kmetov poklicno oz. srednješolsko izobrazbo. Podobno je stanje tudi glede višje, visokošolske, univerzitetne ali podiplomske izobrazbe. Na nacionalni ravni je imelo namreč tovrstno izobrazbo le 1,4 odstotka kmetov, medtem ko je tako izobrazbo med mladimi prevzemniki imelo že 12,86 odstotka kmetov. Od skupno 1.415 odobrenih vlog je kar 82,47 odstotkov (1.167 oseb) vlagateljev moškega spola in le 17,53 odstotka vlagateljic ženskega spola (248 oseb) (MKGP 2012).

4.5 Pogled vpletenih javnopolitičnih igralcev

Nizanje zgolj »statističnih dejstev« ne pove vsega o trenutnem položaju, doseženih učinkih in nadaljnjem razvoju ukrepa, zato so pomembna tudi mnenja vpletenih javnopolitičnih igralcev, tako državnih kot tudi civilnodružbenih. Glede na tip javnopolitičnih igralcev Pal (1987, 107–115) loči državne in civilnodružbene igralce. Državne igralce predstavljajo institucije, ki formalno temeljijo na ustavni strukturi političnega sistema, ki je tradicionalno razdeljen na zakonodajno (parlament, politične stranke v parlamentu), izvršilno (vlada, ministrstva) in sodno (sodišča, ustavno sodišče) vejo oblasti (prav tam). Med državne igralce Pal uvršča tudi državno upravo, regulatorne organizacije, krovne korporacije in svetovalne agencije. Med civilnodružbene igralce pa uvršča interesne skupine (društva, poklicna združenja, neparlamentarne politične stranke), informacijski sektor (raziskovalci, strokovnjaki, mediji) in državljane (posamezniki).

Intervjuje sem opravila na eni strani z akterji, ki so vpleteni v sam proces oblikovanja in izvajanja politike reševanja proučevane tematike, in sicer z Majdo Luznar, svetovalko na Kmetijski svetovalni službi v Škofji Loki, in Vesno Stradar, svetovalko na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ki ju na podlagi zgornje delitve uvrščamo med državne igralce, ter z Matejem Bedračem, svetovalcem Kmetijskega inštituta, ki predstavlja strokovnjake s področja kmetijstva in ga lahko klasificiramo kot civilnodružbenega igralca; na drugi pa tudi z upravičenci ukrepa, saj je za prikaz pozitivnih oz. negativnih učinkov vsekakor

potreben tudi njihov pogleda na (ne)uspešnost izvajanja ukrepa. Ker bi težko zajela vse mlade prevzemnike, ki so se prijavili na javni razpis, saj jih je kar 1.979 (MKGP 2012), sem za namene te naloge opravila intervju s tremi mladimi prevzemniki, in sicer z Nežo Trdina, ki se je prijavila na 3. javni razpis, ter s Francijem Benedikom in Tomažem Jemcem, ki sta se prijavila na 4. javni razpis. Neži in Franciju so vlogo odobrili, medtem ko so jo Tomažu zavrnili.

4.5.1 Pogled oblikovalcev in izvajalcev politike

Ukrep je bil uveden, ker je bila s strukturnim popisom kmetijstva na podeželju ugotovljena zelo neugodna starostna struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev, poleg tega so se mladi pospešeno odseljevali s kmetij, saj niso videli perspektive in zaposlitve v kmetijstvu in so se odseljevali v mesta. Ta trend se je kar nekaj let nadaljeval, zato je začel razvoj na podeželju zaostajati, kmetije na podeželju so propadale. Če se hoče kmetijstvo razvijati, so potrebni mladi ljudje, ki bodo s svojim znanjem in inovativnostjo ostajali na podeželju ter razvijali potrebno tehnologijo in naredili kmetijski sektor bolj konkurenčen, poleg tega pa imajo mladi tudi več energije za vsakodnevno delo. Zato so se na MKGP odločili, da bodo s programskim obdobjem 2007–2013 uvedli nov ukrep, kjer bodo s finančno spodbudo skušali spodbuditi mlade, da se bodo odločili ostati na podeželju in nadaljevati s kmetijsko dejavnostjo. Cilj ukrepa je, ne samo da mladi kmeti prevzamejo kmetijo, ampak da potem od te kmetije tudi živijo (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

Sama prijava na razpis še ne omogoča tudi pozitivne odločbe, pri vsaki prijavi pa nastane strošek izdelave, zato je treba pred samo prijavo dobro razmisliti, ali je kmetija sploh sposobna izvesti načrtovane investicije. Razpisi so vedno bolj namenjeni predvsem tistim kmetijam, ki so aktivne kmetije, to pomeni, da že imajo neki promet iz kmetijske dejavnosti; da so tam kmečki zavarovanci, to pomeni, da je njihov osnovni dohodek iz kmetijstva; da so kmetje dejansko zaposleni na kmetiji in ne izven kmetije; pomemben je tudi obseg kmetije in ali je kmetija na območju z omejenimi dejavniki itd. Vse to posledično pomeni večje število točk, več sredstev in predvsem večjo možnost, da uspejo na razpisu. Predvsem v vaseh se pojavlja trend opuščanja manjših kmetij, kar pomeni zaraščanje površin, nekatere površine pa potem v najem vzamejo tudi večje kmetije. Tu se kot problem pojavi predvsem dejstvo, da povečevanje kmetije pomeni tudi večje investicije v kmetijo in je treba premisliti, ali je na

koncu vse skupaj še profitno (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

Izvedba ukrepa je potekala gladko, brez zapletov, do leta 2011, ko je Vlada RS sprejela uredbo o ukrepih PRP za obdobje 2007–2013 v letih 2011–2013, ki je v 13. členu določila, da se kot prvi prevzem kmetije šteje vpis v zemljiško knjigo, s čimer vlagatelj dokazuje lastništvo nad nepremičnino. V mesecu marcu 2011 pa je začela veljati tudi novela Zakona o zemljiški knjigi, ki je imela ravno nasprotne posledice od želenih, saj so se postopki močno podaljšali, poleg tega pa vlagatelj nima nobenega vzvoda, da bi ugotovil, v kateri fazi postopka se njegov zemljiškknjižni predlog nahaja. Na ta način je država le še bolj zbirokratizirala postopke, posledično pa lahko vlagatelj zamudi roke, ki so določeni v razpisu, in zato ostane brez sredstev. Črpanje pa poteka skladno s terminskim načrtom. Mladi prevzemniki morajo ob oddaji vloge priložiti tudi poslovni načrt, k izvajanju katerega so zavezani (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

Zanimivo je, da se vsi tri intervjuvanci (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012) strinjajo, da ukrep pripomore pri odločanju mladih pri prevzemu kmetij, čeprav bi verjetno večina teh ljudi v vsakem primeru ostala na teh kmetijah. Dostikrat se tudi zgodi, da zaradi tega ukrepa prepišejo kmetijo, ampak starejši še naprej upravljajo s kmetijo. Je pa ta finančna spodbuda vsekakor pomembna za naprej, da ta kmetija ostane živa. Kot problem pa so izpostavili predvsem neugodno zemljiško strukturo, saj je povprečna velikost kmetije okoli 6,4 ha, kar pomeni, da so slovenske kmetije 3- do 4-krat manjše, kot je povprečje v EU, poleg tega pa imamo tudi velik delež travinja in majhen delež njiv, kar ne omogoča preživljanja, zato je kar $\frac{3}{4}$ slovenskih kmetij zgolj samooskrbnih (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

Mnenja glede pozitivnih učinkov na prevzetje kmetije so različna. Medtem ko na MKGP in Kmetijskem inštitutu menijo, da je to le prednost, se v kmetijsko svetovalni službi sprašujejo, ali je to dejansko prednost ali slabost. Ker bo namreč za mlade prevzemnike, ki so prevzeli kmetijo in hodijo poleg tega še v službo, to postalo hudo breme. Kot problematična se kaže predvsem nova davčna politika (davek na kataster in še dohodek od plače lahko povzročita, da bo mlad prevzemnik lahko prišel v višji razred na dohodninski lestvici, kot je bil do sedaj) in kmet mora dobro razmisliti, kake posledice bo imela ta subvencija na ostala področja njegovega življenja. Ukrep je bil delno oblikovan tako, da naj bi blažil socialne težave, a jih prejemnikom zaradi njihovega slabega poznavanja in izvajanja obveznosti v 5-letnem obdobju

lahko še poveča. V luči možnih kazni za kršitev in izgube ostalih dohodkov (otroški dodatki, štipendije, subvencije za vrtce ipd.) bo ta ukrep manj privlačen in je dejansko bolje, da se kmetija prevzame čim kasneje, saj je tako družina deležna večjih ugodnosti. Tako da je potem v primeru, da je kmetija majhna in bi glede na merila dobila malo sredstev, bolje, da se ne prijavlja. Za veliko kmetijo pa je zgodba drugačna, saj ji dana finančna sredstva omogočajo nadaljnje investicije in posledično večajo njeno konkurenčnost (KI, KGZS Škofja Loka, MKGP 2012).

4.5.2 Pogled upravičencev za ukrep

Na drugi strani pa je pomembno tudi mnenje ciljne skupine, in sicer mladih prevzemnikov. V ta namen sem izvedla intervju tudi med tremi mladimi prevzemniki kmetij (Benedik, Trdina, Jemec 2012). Kot sem omenila že prej, so Franciju Benediku in Neži Trdina odobrili vlogo, medtem ko so jo Tomažu Jemcu zavrnilo.

Vsi trije so se za prevzem odločili predvsem zaradi finančne spodbude, in ker so v vsakem primeru želeli prevzeti kmetijo, jim je dani ukrep predstavljal zgolj še dodatno spodbudo, saj bodo lahko s prejetimi finančnimi sredstvi le še posodobili kmetijska gospodarstva. Menijo tudi, da so učinki ukrepa pozitivni, saj so lahko z danim denarjem kupili nova delovna sredstva in posodobili kmetijsko gospodarstvo ter na ta način postali bolj konkurenčni. Če bi se ponovno odločali, bi se prva dva mlada prevzemnika ponovno odločila prijaviti na razpis, s tem da bi vse skupaj storila nekoliko drugače, saj so se pri pripravi poslovnega načrta pojavili določeni problemi, medtem ko se zadnji mladi prevzemnik, katerega vloga je bila zavržena, za to ne bi več odločil, saj je zadnji razpis zelo poostiril pogoje in je za načrtovane investicije še vedno treba investirati kar veliko lastnih sredstev, zato je velik problem, da se obvežeš za pet let vnaprej, saj se ne ve, kakšni časi nas čakajo, še posebej zaradi trenutnega ekonomskega stanja v državi in po svetu (Benedik, Trdina, Jemec 2012).

Možno je, da bo ob izvajanju kontrole po preteku 5 let precejšen del mladih prevzemnikov moral vračati sredstva. Izvajala naj bi se redna poročanja po metodologiji FADN, a poročala le manjši del upravičencev tega ukrepa (od 322 tistih, ki so bili vključeni leta 2008, jih je poročalo 149). Ne spremlja se postavk iz poslovnega načrta in ni vzpostavljenega sistema vmesnih kontrol. Poslovni načrt, ki so ga podali ob prijavi, pa je zavezujoč (Poročilo o

vmesnem vrednotenju PRP 2007–2013, MKGP 2012).

Zanimiv pa je tudi podatek, do katerega so prišli v podjetju Oikos (Poročilo o vmesnem vrednotenju PRP 2007–2013 2012) na podlagi ankete, ki so jo izvedli med 102 upravičencema za ukrep 112, in sicer je anketa pokazala, da bi velika večina anketirancev, kar 85 odstotkov, kmetijo prevzela tudi v primeru, da nepovratnih sredstev ne bi dobili, kar kaže na to, da nad ekonomskim položajem večinoma še vedno prevlada čustvena navezanost na zemljo. Je pa treba poudariti tudi dejstvo, da so se za ukrep odločili večinoma prevzemniki večjih kmetij, ki dejansko nameravajo ustvarjati dohodek iz kmetijstva.

5 SKLEP

Namen tega diplomskega dela je bil oblikovati spoznanja o posamičnem, relativno ozkem problemu javne politike na področju kmetijstva. Tako me je v tem diplomskem delu zanimala predvsem finančna upravičenost poseganja države in pa kakšen vpliv ima dani ukrep na reševanje proučevane problematike. Država praviloma posega na določeno področje ali zaradi lastnih interesov ali na pobudo civilne družbe (Kustec Lipicer 2006, 183). Če skušam strniti do sedaj prikazane ugotovitve, lahko vidimo, da so vzroki za državno poseganje različni. Splošno znano je, da so kmetje v Sloveniji v primerjavi z zaposlenimi v drugih ekonomskih sektorjih čedalje starejši, kar se kaže predvsem v njihovi nemobilnosti na trgu dela ter v opuščanju kmetijske dejavnosti. Za Slovenijo je značilna neugodna zemljiška struktura, saj povprečno kmetijsko gospodarstvo v povprečju obdeluje le 6,4 ha, poleg tega sta s perspektive razvoja slovenskega kmetijstva izobrazbena in starostna struktura kmečkega prebivalstva zelo neugodni, saj je povprečna starost slovenskega kmeta kar 57 let, večina kmetov pa ima še vedno zgolj praktične izkušnje. Mlajši nosilci kmetijskih gospodarstev so praviloma bolje usposobljeni za delo v kmetijstvu ter bolj podjetni in so se zato zmožni učinkoviteje prilagajati tehnološkim spremembam ter razmeram na trgu, kar je pogoj za dvig produktivnosti dela in s tem konkurenčnosti kmetijstva in njegovo ohranjanje. V Sloveniji po navadi čas predaje kmetije sovpada s prevzemom kmetije oziroma upokojitev starejše generacije sovpada z dedovanjem mlajše. Upokojitev je tako za mnoge kmečke družine bolj stresna kot v mnogih drugih nekmečkih družinah, kar še dodatno kaže na nujnost državnega poseganja. Da bi spodbudili prenos kmetij na mlade prevzemnike in omogočili ohranjanje kmetij, so na MKGP

v PRP 2007–2013 uvedli ukrep 112: pomoč mladim prevzemnikom kmetij, kjer so s finančnimi spodbudami želeli spodbuditi prenos kmetij na mlade kmete.

Razlogi mladih prevzemnikov za prevzemanje kmetij so različni. Pomemben dejavnik pri tem, ali bodo mladi nadaljevali s kmetovanjem, je predvsem dohodkovni položaj kmetije. Če se višina prihodkov iz drugih dejavnosti povečuje, obstaja večja verjetnost, da se kmetovanje prej opusti. Zanimivo je dejstvo, da bi se mladi odločili za prevzem kmetije, tudi če ne bi bilo te finančne spodbude, kljub temu pa je ukrep 112 razlog več, da se čim prej odločijo za prepis kmetije. Dostikrat se tudi zgodi, da prepišejo kmetijo zaradi tega ukrepa, ampak starejši še naprej upravljajo s kmetijo. Je pa ta finančna spodbuda vsekakor pomembna za prihodnost teh kmetij, da ostanejo žive, aktivne kmetije.

Odgovor na dilemo o smiselnosti ukrepa 112 in njegovi učinkovitosti ter pozitivnih oziroma negativnih učinkih na ciljno skupino sem skušala dobiti na podlagi izbranih kazalnikov. Tako sem poleg števila mladih prevzemnikov in obsega naložb proučevala še starost mladih prevzemnikov, njihovo izobrazbo ter velikost prevzetih kmetijskih površin v uporabi, na koncu pa sem preverila še mnenje vpletenih javnopolitičnih igralcev. Na podlagi danih statističnih podatkov lahko hipotezo, da ima poseg države pozitivne učinke, saj se je povečalo število mladih prevzemnikov kmetij ter izboljšala starostna in izobrazbena struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev, le deloma potrdim. Kljub temu da so že s 3. javnim razpisom presegli cilj 1.200 podprtih prevzemnikov kmetij, ki je bil zastavljen v PRP 2007–2013, kar kaže na dokaj veliko zanimanje mladih za kmetovanje, in da se je izboljšala tudi starostna in izobrazbena struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev, površina KZU pa znaša povprečno kar 12,91 ha kmetijo, kar je kar dvakrat toliko, kot je povprečje za celotno Slovenijo (kar kaže na to, da se za prevzem kmetij odločajo na dokaj velikih kmetijah, ki dejansko omogočajo tudi neki zaslužek in posledično več sredstev za vlaganje v nadaljnji razvoj njihovih kmetij), in da je za ta ukrep značilen tudi najvišji odstotek izplačanih razpoložljivih sredstev (do 30. 4. 2011 je bilo pri tem ukrepu dodeljenih in tudi že izplačanih 55,7 odstotkov razpoložljivih sredstev), so mnenja glede pozitivnih učinkov za prevzete kmetije različna. Zanimivo je, da prihaja do razhajanj mnenj med MKGP in kmetijsko svetovalno službo kot predstavnikoma iste skupine igralcev, kar je predvsem posledica tega, da imajo v kmetijski svetovalni službi bolj redne stike s temi kmeti kot na MKGP in tako tudi boljši vpogled v dejansko stanje na obravnavanih kmetijah. Na MKGP in Kmetijskem inštitutu tako menijo, da ima ukrep le pozitiven vpliv, v

kmetijski svetovalni službi pa se sprašujejo, ali je to dejansko prednost ali slabost. Saj bo za mlade prevzemnike, ki so prevzeli kmetijo in hodijo poleg tega še v službo, to postalo hudo breme in mora mladi kmet dobro razmisliti, kake posledice bo imela ta subvencija na ostala področja njegovega življenja. Poleg tega prijava na razpis še ne pomeni pozitivno izdane odločbe, zato je treba pred samo prijavo dobro razmisliti, ali je kmetija sploh sposobna izvesti načrtovane investicije, in ne gledati samo na denar, saj je kljub finančni spodbudi še vedno treba vložiti kar veliko lastnih finančnih sredstev, zato je velik problem, da se obvežeš za pet let vnaprej, saj se ne ve, kakšni časi nas čakajo, še posebej zaradi trenutnega ekonomskega stanja v državi in po svetu. Ukrep je bil delno oblikovan tako, da naj bi blažil socialne težave, a jih prejemnikom zaradi njihovega slabega poznavanja in izvajanja obveznosti v 5-letnem obdobju lahko še poveča. V luči možnih kazni za neustrezno vodenje FADN metodologije, nevestnega izpolnjevanja poslovnega načrta in izgube ostalih dohodkov (otroški dodatki, štipendije, subvencije za vrtce ipd.) bo ta ukrep postal manj privlačen in je dejansko bolje, da se kmetija prevzame čim kasneje, saj je tako družina deležna večjih ugodnosti, ki jih nudijo socialne politike. Tako da je potem v primeru, da je kmetija majhna in bi glede na merila dobila malo sredstev, bolje, da se ne prijavlja. Za veliko kmetijo pa je zgodba drugačna, saj ji dana finančna sredstva omogočajo nadaljnje investicije in posledično večajo njeno konkurenčnost.

Dejstvo je, da bo število kmetij še naprej upadalo, saj služba še vedno zagotavlja večjo finančno varnost. Kljub temu izvedeni rezultati evalvacijske študije kažejo, da je dobro, da se z ukrepom 112 nadaljuje, saj je pozitivno vplival na izboljšanje starostne in izobrazbene strukture, kar pa je nujno za nadaljnji razvoj kmetijstva. Razpisi so sicer vedno bolj namenjeni predvsem tistim kmetijam, ki so aktivne kmetije; to pomeni, da že imajo neki promet iz kmetijske dejavnosti, da so tam kmečki zavarovanci, da je njihov osnovni dohodek iz kmetijstva ter da so kmetje dejansko zaposleni na kmetiji in ne izven kmetije itd. Vse to posledično pomeni večje število točk, več sredstev in predvsem večjo možnost, da uspejo na razpisu, vendar menim, da bi bilo treba spodbujati čim širši spekter kmetij. Žal se zaradi omejenosti sredstev dogaja, da sredstva dobijo zgolj večje kmetije, kar pa spet tudi ni nujno slabo, saj imajo te kmetije po navadi tudi več lastnih sredstev za investiranje kot male in lahko hitreje postanejo bolj konkurenčne.

Ukrep se načeloma izvaja dobro, poseg države nosi pozitivne učinke, oblikovalci

vrednotenega ukrepa pa bi morali v prihodnosti razmisliti predvsem o:

- smiselnosti zaostrovanja razpisnih pogojev, saj se zna zgoditi, da bodo s tem dosegli zgolj obratni učinek in se ljudje ne bodo več odločali za prijavo na razpise, še posebej zaradi negotovosti trenutne ekonomske situacije v državi;
- delavnicah za kmete, ki bi jim obrazložile njihove obveznosti in pomagale pri sestavi poslovnih načrtov, saj trenutno večini kmetov pripravijo poslovne načrte ljudje, ki se s tem ukvarjajo poklicno in ne živijo na teh kmetijah ter ne poznajo dovolj dobro »toka življenja« te kmetije in lahko sestavijo nerealne, preveč ambiciozne poslovne načrte, kasneje pa imajo kmetje težave pri izpolnjevanju teh načrtov in morajo posledično vračati sredstva;
- znižanju starostne meje na 35 let, saj je za dolgoročno izboljšanje starostne strukture zgornja meja 40 let previsoka;
- omilitvi davčne politike, saj so za razvoj kmetijstva potrebne investicije, in če bodo ta sredstva manj obdavčena, se bo več ljudi odločilo za nadaljevanje kmetijske dejavnosti, kar posledično pomeni pozitivne koristi tako za kmete kot državo;
- omilitvi administrativnih postopkov, saj se lahko zaradi pogostega spreminjanja zakonodaje in zavlačevanja postopkov zgodi, da kmetje zamudijo rok prijave na razpis in ostanejo brez sredstev.

Poudarila bi, da bo za nadaljnji razvoj ukrepa 112 potrebno tesno sodelovanje tako državnih igralcev kot kmetov in strokovno-svetovalnih organov na področju kmetijstva. Interes mladih kmetov je opazen in ga bo treba le še bolj spodbujati, saj je trenutno število mladih prevzemnikov (1.415) zgolj mala kaplja v morje, glede na to, da je bilo po podatkih popisa kmetijstva v letu 2010 42.211 (SURS 2012) kmetov še vedno starih 55 let in več. Dobro bi bilo tudi, da bi za namene bolj natančnega spremljanja starostne strukture kmetov MKGP in SURS vodila statistiko po posameznih letih in ne le zgolj na vsaki 2 do 3 leta, saj bi na ta način lahko še bolje videli učinke samega ukrepa. Če zaključim, naj poudarim, da je podpora države vsekakor potrebna in da imajo vložena sredstva pozitivne učinke, saj se starostna in izobrazbena struktura počasi izboljšujeta, kar je tudi glavni namen ukrepa.

6 LITERATURA

Bedrač, Matej. 2012. Intervju z avtorico. Ljubljana, 18. april.

Benedik, Franci. 2012. Intervju z avtorico. Železniki, 13. junij.

Bojnec, Štefan. 2002. Aktualna vprašanja KP. *Sodobno kmetijstvo* 25 (9): 357–361.

Cunder, Tomaž. 1998. Kmetijstvo in ohranjanje poseljenosti v Sloveniji. V *Zbornik ob 100-letnici Kmetijskega inštituta Slovenije*, ur. Slavko Gliha, Boris Koruza, Lili Marinček, Tina Volk, Ivanka Kmetič, 37–47. Ljubljana: Kmetijski inštitut Slovenije.

--- 2001. Območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo in reforma kmetijske politike v Sloveniji. V *Učinki reforme slovenske kmetijske politike*, ur. Emil Erjavec in Luka Juvančič, 83–100. Ljubljana: DAES.

Dye, Thomas. 1995. *Understanding Public Policy*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Dunn, William. 1994. *Public Policy Analysis: An Introduction*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Erjavec, Emil, Miroslav Rednak, Tina Volk in Luka Juvančič. 2001. Presoja uresničevanja in prvih učinkov reforme kmetijske politike v Sloveniji. V *Učinki reforme slovenske kmetijske politike*, ur. Emil Erjavec in Luka Juvančič, 29–67. Ljubljana: DAES.

Evropska komisija. 2006. *Napotek B - smernice za sprotno vrednotenje PRP 2007–2013*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_b_sl.pdf (25. april 2012).

Fink Hafner, Danica in Simona Kustec Lipicer. 2005. Spremljanje in vrednotenje kulturnih politik: mednarodno primejalna analiza. *Teorija in praksa* 42 (1): 212–238.

Fink Hafner, Danica. 2007. Znanost in procesi javnopolitičnega odločanja. V *Uvod v analizo politik: Teorije, koncepti, načela*, ur. Danica Fink Hafner, 9–32. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Grdešić, Ivan. 1995. *Političko odlučivanje*. Zagreb: Alinea.

--- 2006. *Osnove analize javnih politika*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Hogwood, Brian in Lewis Gunn. 1984. *Policy Analysis for the Real World*. New York: Oxford University press Inc.

Howlett, Michael in M. Ramesh. 2005. *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*. Toronto: Oxford University press.

Jemec, Tomaž. 2012. Intervju z avtorico. Sorica, 14. junij.

Knežević Hočevar, Duška in Majda Černič Istenič. 2010. *Dom in delo na kmetijah : raziskava odnosov med generacijami in spoloma*. Ljubljana: Založba ZRC.

Kovačič, Matija in Andrej Udovč. 2003. Razvojni trendi v slovenskem kmetijstvu. *Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani* 81 (2): 297–311.

Krašovec, Alenka. 2002. *Oblikovanje javnih politik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kustec Lipicer, Simona. 2006. *Poseganje države v civilno družbo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2007. *Cena uspeha: Evalvacijska analiza javne politike boja proti dopingu v vrhunskem športu v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2009. *Vrednotenje javnih politik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Luznar, Majda. 2012. Intervju z avtorico. Škofja Loka, 28. marec.

Majchrzak, Anne. 1984. *Methods for policy research*. Newbury Park, London, New Delhi:

Sage Publications.

Martin, Lawrence in Peter M. Kettner. 1996. *Measuring the performance of human service programs*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS. 2007. *Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007 – 2013*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/PRP/4sprem_mar11/prp_2007__2013_4._sprememba_pdf.pdf (15. marec 2012).

--- 2010. *Poročilo o vmesnem vrednotenju Programa razvoja podeželja 2007–2013*. Dostopno prek: http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/PRP/Porocilo_MTE1.pdf (23. maj 2012).

Nachmias, David. 1979. *Public Policy Evaluation : Approaches and Methods*. New York: St. Martin`s Press.

Pal, Leslie. 1987. *Public Policy Analysis*. Toronto, New York, London, Sydney, Aukland: Methuen Publications.

Patton, Carol V. in David S. Sawicki. 1993. *Basic methods of policy analysis and planning*. Englewood Cliffs (NJ): Prentice Hall.

Radej, Bojan. 2010. *Osnove vrednotenja politik za občasne uporabnike*. Ljubljana: Inštitut za politike prostora.

Rossi, Peter in Howard Freeman. 1993. *Evaluation: A Systematic Approach*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Rossi, Peter, Howard Freeman in Mark Lipsey, Mark, ur. 2004. *Evaluation: A Systematic Approach*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek: <http://www.stat.si> (10. maj 2012).

Stradar, Vesna. 2012. Intervju z avtorico. Ljubljana, 5. junij.

Trdina, Neža. 2012. Intervju z avtorico. Martinj vrh, 14. junij.

Weiss, Carol. 1972. *Evaluation: Methods for studying programs and policies*. Upper Saddle River New Jersey: Prentice Hall.

---. 1998. *Evaluation: Methods for studying programs and policies*. Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.

PRILOGE

Priloga A – Statistika o slovenskih kmetijskih gospodarstvih in njihovih nosilcih

Tabela A.1: Število kmetijskih gospodarstev

	2000	2003	2005	2007	2010
Kmetijska gospodarstva	86.467	77.149	77.175	75.340	74.432

Vir: SURS (2012).

Tabela A.2: Velikostna struktura kmetijskih gospodarstev

Velikostni razred KZU	2003	2005	2007	2010
0 do pod 5 ha	44.372	45.805	44.477	45.537
5 do pod 10 ha	20.633	19.775	19.143	17.530
10 do pod 20 ha	9.694	8.819	8.549	8.100
20 do pod 30 ha	1.648	1.709	1.895	1.916
30 do pod 50 ha	555	723	888	920
50 ha ali več	224	311	388	452

Vir: SURS (2012).

Tabela A.3: Povprečna velikost kmetijskih zemljišč v uporabi, statistične regije za leto 2010

Statistične regije	Površina(ha)	Število KG, ki imajo KZU	Povprečna velikost ha/KG s KZU
Slovenija	476.556	74.517	6,4
Pomurska	64.391	8.893	7,2
Podravska	80.821	12.312	6,6
Koroška	21.444	2.736	7,8
Savinjska	67.619	11.416	5,9
Zasavska	6.052	1.073	5,6
Spodnjeposavska	26.805	5.227	5,1
Jugovzhodna Slovenija	49.730	8.075	6,2
Osrednjeslovenska	62.942	8.633	7,3
Gorenjska	31.610	4.452	7,1
Notranjsko-kraška	21.912	2.878	7,6
Goriška	29.358	5.772	5,1
Obalno-kraška	13.871	3.050	4,5

Vir: SURS (2012).

Tabela A.4: Starostna struktura lastnikov KMG

Starost gospodarjev	2000		2003		2005		2007		2010	
	število	%	število	%	število	%	število	%	število	%
Mlajši od 45 let	17.709	20,6	14.389	18,7	14.503	18,8	12.803	17,0	13.605	18,3
45 let do manj kot 55 let	19.779	23,0	19.158	24,9	18.777	24,4	18.547	24,7	18.609	25,0
Stari 55 let in več	48.648	56,4	43.602	56,4	43.894	56,8	43.990	58,3	42.211	56,7
Skupaj	86.136	100	77.149	100	77.174	100	75.340	100	74.425	100

Vir: SURS (2012).

Tabela A.5: Število gospodarjev in njihova povprečna starost

REGIJA	Število oseb (gospodarjev)		Povprečna starost gospodarjev	
	2000	2010	2000	2010
GORENJSKA	5.032	4.465	57	57
GORIŠKA	6.534	5.769	57	58
JUGOVZHODNA SLOVENIJA	9.531	8.064	57	58
KOROŠKA	2.900	2.740	53	53
NOTRANJSKO-KRAŠKA	2.947	2.875	60	61
OBALNO-KRAŠKA	3.674	3.045	59	59
OSREDNJELOVENSKA	9.471	8.638	58	58
PODRAVSKA	14.775	12.280	56	57
POMURSKA	11.783	8.859	56	57
SAVINJSKA	12.890	11.402	55	56
SPODNJEPOSAVSKA	5.752	5.213	57	58
ZASAVSKA	1.047	1.075	56	56
SLOVENIJA	86.336	74.425	57	57

Vir: SURS (2012).

Tabela A.6: Izobrazbena struktura gospodarjev na družinskih kmetijah v Sloveniji

Izobrazba	2000		2003		2005		2007		2010	
	število	%	število	%	število	%	število	%	število	%
Gospodarji skupaj	86.336	100,0	77.037	100,0	77.042	100,0	75.209	100,0	74.425	100,0
Ni podatka	1.869	2,2	1.001	1,3	0	0,0	0	0,00	0	0,00
Samo praktične izkušnje	72.440	83,9	63.104	81,9	55.562	72,1	49.141	65,3	47.970	64,5
Tečaji iz kmetijstva	7.045	8,2	7.415	9,6	16.368	21,2	20.395	27,1	19.896	26,7
Poklicna ali srednješolska izobrazba	4.340	5,0	4.755	6,2	4.429	5,7	4.907	6,5	5.540	7,4
Višja, visoka, univerzitetna ali podiplomska izobrazba	642	0,7	763	1,0	681	0,9	766	1,1	1.019	1,4
Gospodarji s kakršnokoli kmetijsko izobrazbo	12.027	13,9	12.933	16,8	21.478	27,8	26.068	34,7	26.455	35,5

Vir: SURS (2012).

Priloga B – Podrobnejši opis ukrepa 112: Pomoč mladim prevzemnikom kmetij

Tabela B.1: Opis in ključni podatki o ukrepu

Ključna dejstva	Opis
Opis ukrepa, način izbora upravičencev	Podpora mladim kmetom za prevzem kmetije se izvaja v obliki enkratne finančne pomoči za lažji prevzem in strukturno prilagoditev gospodarstva po prevzemu.
Ciljna skupina glede na PRP	Ciljna skupina so kmetje, starejši od 18 let in mlajši od 40 let oziroma so dopolnili 40 let v letu objave javnega razpisa, ki so prvič lastniško prevzeli kmetijsko gospodarstvo kot gospodarji.
Upravičenci glede na razpise	Do podpore pomoči mladim prevzemnikom kmetij so upravičeni vlagatelji, ki opravljajo kmetijsko oziroma gozdarsko dejavnost na območju RS, so starejši od 18 let in mlajši od 40 let oziroma so dopolnili 40 let v letu prijave na javni razpis in prvič lastniško prevzemajo kmetijo.
Območje upravičenosti (geografsko)	Celotna Slovenija.
Razpisi	Do konca leta 2011 so bili izpeljani 4 javni razpisi: 1. je bil odprt 26. 10. 2007 in zaprt 7. 12. 2007, 2. je bil odprt 19. 9. 2008 in zaprt 7. 11. 2008, 3. je bil odprt 7. 8. 2009 in zaprt 5.10.2010, 4. pa je bil odprt 17.6.2011 in zaprt 23.11.2011.
Način informiranja upravičencev	Ker gre za že utečen ukrep se ciljno skupino obvešča na standardne načine – prek Kmetijske svetovalne službe, glasil in spletnih strani MKGP ter AKTRP, Mreže za podeželje.
Upravičeni stroški	Gre za enkratno finančno pomoč, ki se določi na podlagi meril v razpisni dokumentaciji. Skupaj je možno doseči 350 točk, vsaka točka je ovrednotena kot 200,00 €.
Stopnje pomoči	Enkratni prispevek, delež ESKRP je 75 %. Višina pomoči se določi na podlagi doseženih točk, ki jih vloga doseže, in znaša največ 40.000 €. Pri 3. spremembi PRP 2007–2013 je bila višina pomoči povišana na 70.000 €.
Potek izbora in Odobritve projektov	V okviru pregleda vloge se določi višino pomoči. Odobritev sredstev traja 3 do 6 mesecev.

Vir: PRP 2007–2013, Poročilo o vmesnem vrednotenju PRP 2007–2013 (2012).

Predmet javnega razpisa (Javni razpis za ukrep 112, dostopno na <http://www.mkgp.si>)

Predmet javnega razpisa je enkratna finančna pomoč mladim prevzemnikom kmetij za prvi lastniški prevzem kmetije. Sredstva za ta namen se dodelijo v obliki enkratne finančne pomoči na podlagi doseženih in ovrednotenih točk.

Vlagatelji

Do podpore so upravičeni vlagatelji, ki opravljajo kmetijsko oziroma gozdarsko dejavnost na območju Republike Slovenije, in so starejši od 18 let in mlajši od 40 let, oziroma so dopolnili 40 let v letu prijave na razpis in pri katerih gre za prvi lastniški prevzem kmetije.

Kaj mora izpolnjevati kmetija

Kmetija mora biti vpisana v register kmetijskih gospodarstev.

Kmetija mora v tekočem letu, v skladu s kmetijsko dejavnostjo, ki jo opravlja, v predpisanem roku posredovati na AKTRP izpolnjene osnovne obrazce o kmetiji za neposredna plačila za tekoče leto.

Kmetija mora ob oddaji vloge imeti v lasti vsaj 3 ha primerljivih kmetijskih površin, razen v primeru kmetij, ki se ukvarjajo s čebelarstvom ali z intenzivno vzrejo perutnine za meso ali jajca ali z vzrejo kuncev za meso ali z intenzivno vzrejo govedi, konjev, prašičev ali drobnice. V teh primerih mora imeti kmetija ob oddaji vloge v lasti vsaj 40 čebeljih družin oziroma imeti v stalni reji vsaj:

- 1000 pitancev perutnine ali 200 puranov v turnusu ali 400 nesnic ali
- 50 plemenskih samic oziroma 200 pitancev v turnusu v primeru reje kuncev za meso ali
- 5 GVŽ živali za intenzivno vzrejo govedi, konjev, prašičev ali drobnice.

Za 1 ha primerljive kmetijske površine se šteje:

- 1 ha njiv ali vrtov ali
- 2 ha travnikov oziroma ekstenzivnih sadovnjakov, pašnikov ali
- 0,25 ha plantažnih trajnih nasadov, pokritih površin v vrtnarstvu, pri pridelavi jagod ali

jagodičja, pridelava gob ali

- 8 ha gozdov.

V primeru rabe kmetijskih zemljišč, ki je podlaga za preračun 1 ha primerljivih kmetijskih površin se šteje dejanska raba površin v letu prenosa na podlagi podatkov o grafični enoti rabe iz zadnje oddane zbirne vloge. V primeru rabe gozdnih površin se šteje raba po zemljiškem katastru.

Kaj mora izpolnjevati mladi prevzemnik

Vlagatelj mora biti najkasneje na dan oddaje vloge nosilec in lastnik kmetije, ki je predmet prevzema, in je starejši od 18 let in mlajši od 40 let oz. je dopolnil 40 let v letu prijave na razpis in gre za njegov prvi lastniški prevzem.

Prvi lastniški prevzem kmetije mora biti opravljen v času največ 18 mesecev pred izdajo odločbe o pravici do sredstev iz tega ukrepa.

Ob predložitvi vloge mora biti prevzeta celotna kmetija (vključno s funkcionalnimi gospodarskimi poslopji, zemljišči, stroji in stanovanjskimi površinami) s strani mladega kmeta, oziroma s strani mladega kmeta in njegovega zakonca iz naslova zakonske ali zunajzakonske skupnosti. Iz prevzema so lahko izključene površine skupaj v velikosti do 0,5 ha primerljivih kmetijskih površin, ki jih lahko zadrži prenosnik ali se uporabijo za izplačilo dedičev, ob upoštevanju pogojev, da ima upravičenec ob oddaji vloge v lasti vsaj 3 ha primerljivih kmetijskih površin. Če je stanovanjsko vprašanje mladega prevzemnika rešeno, lahko ostale stanovanjske površine ostanejo v lasti prenosnika.

Vlagatelj se obvezuje, da bo opravljal dejavnost skladno s poslovnim načrtom ter da bo nosilec in lastnik kmetije še najmanj 5 let po prejemu pomoči iz naslova tega ukrepa, razen v primeru višje sile.

Vlagatelj mora imeti ob oddaji vloge ustrezna poklicna znanja in mora biti ustrezno usposobljen za opravljanje kmetijske dejavnosti. Imeti mora:

- a) najmanj dokončano poklicno šolo s področja kmetijstva ali kmetijski sorodno izobrazbo (agroživilska, veterinarska, gozdarska, lesarska) in najmanj 3 leta izkušenj z delom na

kmetiji ali

b) najmanj uspešno končano osnovno šolo in vsaj 5 let izkušenj z delom na kmetiji in pridobljeno nacionalno kvalifikacijo s področja kmetovanja.

Vlagatelj mora predložiti poslovni načrt za obdobje petih let, ki vsebuje:

- a) osnovni podatki o kmetiji (opis stanja na kmetiji ob prevzemu),
- b) opis potreb in razvojnih ciljev za obdobje petih let po prevzemu kmetije (upravičenec vpiše naložbe, ki jih namerava izvesti v obdobju pet let po prevzemu, ker bo njihova navedba v tem poslovnem načrtu pogoj za pridobitev sredstev kot mladi prevzemnik) in
- c) načrt izobraževanja v primeru, da upravičenec ne izpolnjuje zahtevane izobrazbe v skladu s tem ukrepom.

Če prejemnik sredstev ob kontroli, ki se izvede po preteku petih let po izdaji odločbe o dodelitvi sredstev iz naslova tega ukrepa ne izpolni ciljev, ki si jih je zadal v poslovnem načrtu, mora vrniti vsa prejeta sredstva iz naslova tega ukrepa. V primeru, da poslovni načrt predvideva tudi naložbe iz ukrepa Posodabljanje kmetijskih gospodarstev iz PRP 2007–2013 ter pridobi podporo v okviru tega ukrepa, mora cilje, ki si jih je zadal s poslovnim načrtom, izpolniti najkasneje v roku pet let od zadnjega izplačila sredstev iz naslova ukrepa Posodabljanje.

V primeru, da na osnovi vsebine predloženega poslovnega načrta na razpisu iz drugih ukrepov po Uredbi o izvajanju ukrepov 1., 3. in 4. osi PRP 2007–2013, ni uspel pridobiti sredstev ali jih je pridobil časovno drugače, se šteje, da ni kršil določil poslovnega načrta.

Upravičenec mora najkasneje v roku 30 dni od izdaje odločbe o pravici do sredstev pričeti s spremljanjem rezultatov gospodarjenja na kmetiji za primarno kmetijsko pridelavo po metodologiji FADN in zagotoviti obdelavo teh podatkov. Obvezuje se tudi, da bo spremljal rezultate gospodarjenja na kmetiji po tej metodologiji in zagotovil obdelavo teh podatkov vsaj še 5 obračunskih let po izplačilu sredstev iz naslova tega ukrepa. Če se na kmetiji za primarno kmetijsko pridelavo že izvaja spremljanje gospodarjenja iz naslova knjigovodstva po dejanski dohodkih, spremljanje finančnih rezultatov gospodarjenja po metodologiji FADN ni potrebno. Upravičenec je dolžan na zahtevo AKTRP poročati še pet let od prejema sredstev.

Merila za ocenjevanje vlog

Višina dodeljenih sredstev za pomoč mladim prevzemnikom kmetij znaša največ do 40.000 EUR na upravičenca. Pri 3. spremembi PRP 2007–2013 je bila višina pomoči povišana na 70.000 €.

Maksimalno število točk je 350 točk. Vrednost posamezne točke je 200 EUR.

Tabela B.2: Merila za ocenjevanje vlog

	Merila	Max. št. točk
1.	TRŽNI IN EKONOMSKI ELEMENTI PROIZVODNJE	
A.	Obseg primerljivih kmetijskih površin v uporabi, živali ali bruto dohodek	30
B.	Vodenje knjigovodstva	15
C.	Stroški, ki izhajajo iz naslova prenosa kmetije	20
D.	Kakovost proizvodov in varnost živil	10
E.	Zavarovanje iz kmetijske dejavnosti	25
2.	DRUŽBENO-SOCIALNI VIDIK	
F.	Končana izobrazba vlagatelja	25
G.	Starostna in demografska struktura na kmetiji	15
H.	Spol vlagatelja	5
3.	NARAVOVARSTVENI VIDIK	
I.	Okoljski vidiki kmetijske proizvodnje	10
4.	OBMOČNO REGIONALNI VIDIK KMETIJSKE PROIZVODNJE	
J.	Lokacija kmetije glede na območje	10
K.	Lokacija kmetije glede na razvojno regijo	10
L.	OMD območja	25
M.	Revitalizacija kmetijskih zemljišč	150
Skupaj točk:		350

Vir: Javni razpis za ukrep 112, dostopno na <http://www.mkgp.si>

Dokazljivi stroški pod točko E so: notarski stroški, sodni stroški, stroški za izdelavo razpisne dokumentacije in prilog k vlogi, izplačilo dednih deležev, nakup kmetije in stroški sodnih cenilcev ali sodnih izvedencev. Upoštevajo se na podlagi računov in dokaznih sredstev, ki se morajo glasiti na ime mladega prevzemnika ali na ime solastnika s soglasjem mladega prevzemnika. Davek na dodano vrednost ni upravičen strošek.

Rok in način prijave

Vlogo je potrebno poslati s priporočeno pošiljko na naslov: Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano, Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja, p.p. 189, 1001 Ljubljana (velja poštni žig) ali oddati na vložišču AKTRP od naslednjega dneva po objavi pa do zaprtja javnega razpisa, ki bo objavljen na spletnih straneh MKGP.

Vloge morajo biti oddane v zaprtih pošiljkah, opremljene z naslovom pošiljatelja, s črtno kodo KMG-MID in označene z oznako: »Ne odpiraj – vloga za javni razpis Pomoč mladim prevzemnikom kmetij«.

Informacije v zvezi z javnim razpisom je možno dobiti na AKTRP, tel. 01/ 580 77 92 od ponedeljka do četrтка od 8. do 15:30. ure in petek od 8. do 14:30. ure. Vprašanja se lahko posredujejo tudi po elektronski pošti na naslov aktrp@gov.si.

Priloga C – Cilji ukrepa 112, ki so bili postavljeni v PRP 2007–2013

Tabela C.1: Cilji ukrepa

Cilji	Kazalniki
Splošni cilji	Kazalniki vpliva
Spodbuditi prenos kmetije na mlajšo generacijo, izboljšati starostno strukturo nosilcev kmetij, povečati razvojno sposobnost prevzetih kmetij ter s tem prispevati k povečanju produktivnosti dela v kmetijstvu.	Produktivnost dela - povprečje za kmetijstvo, gozdarstvo in živilstvo Gospodarska rast (neto dodana vrednost; PPS)
Posebni cilji	Kazalniki rezultata
Povečati razvojno sposobnost prevzetih kmetij.	Dvig BDV/PDM na podprtih gospodarstvih (000 €)
Operativni cilji	Kazalniki učinka
Olajšati prevzem kmetij in strukturno prilagajanje po prevzemu.	Število mladih kmetov, ki so prejeli pomoč Celotni obseg naložb

Vir: Program razvoja podeželja 2007–2013 (2012).

Priloga Č – Dodatna statistika o mladih prevzemnikih

Tabela Č.1: Odobrene vloge po regijah na dan 31.12.2011

REGIJA	Št. prejetih vlog ²	Št. odobrenih vlog	Znesek odobrenih sredstev, €	Delež odobrenih sredstev po regiji	Izplačano, €
GORENJSKA	171	134	2.719.400,00	9,55%	2.558.200,00
GORIŠKA	116	84	1.884.000,00	6,61%	1.700.600,00
JUGOVZHODNA SLOVENIJA	114	84	1.589.800,00	5,58%	1.475.670,64
KOROŠKA	192	148	2.987.000,00	10,49%	2.901.200,00
NOTRANJSKO-KRAŠKA	31	23	441.000,00	1,55%	424.400,00
OBALNO-KRAŠKA	23	14	304.000,00	1,07%	287.000,00
OSREDNJESLOVENSKA	218	152	2.743.400,00	9,63%	2.589.554,25
PODRAVSKA	318	202	4.217.600,00	14,81%	3.899.000,00
POMURSKA	278	196	4.178.200,00	14,67%	3.811.400,00
SAVINJSKA	379	280	5.477.600,00	19,23%	5.172.396,24
SPODNJEPOSAVSKA	85	66	1.370.000,00	4,81%	1.319.400,00
ZASAVSKA	42	32	569.600,00	2,00%	555.600,00
Skupna vsota	1967	1415	28.481.600,00	100,00%	26.694.421,13

Vir: MKGP (2012).

Tabela Č.2: Izobrazba mladih prevzemnikov kmetij

Izobrazba prevzemnikov	Št. prejetih vlog ³	Število prevzemnikov	Delež prevzemnikov	Znesek odobrenih sredstev, €
Osnovna šola	389	314	22,19%	5.610.600,00
Poklicna izobrazba	619	446	31,52%	9.085.400,00
Srednješolska izobrazba	674	473	33,43%	9.825.600,00
Višja, visokošolska, univerzitetna ali podiplomska izobrazba	267	182	12,86%	3.960.000,00
Skupna vsota	1949	1415	100,00%	28.481.600,00

Vir: MGKP (2012).

² Podatek je na voljo samo za dejansko vnesene vloge v aplikacijo do 31. 12. 2012

³ Podatek za vse prejete vloge ni na voljo

Priloga D: Intervju z Majdo Luznar, svetovalko pri kmetijski svetovalni službi Škofja Loka, opravljen dne 28. 3. 2012

Ukrep je bil uveden s sprejetjem PRP 2007–2013. Kaj se je dogajalo prej? Od kje potreba za uvedbo ukrepa?

Ukrep je bil uveden zaradi neugodne starostne strukture slovenskih kmetov. Pred tem se je s prejšnjim PRP za obdobje 2004–2006 izvajal ukrep 113: zgodnje upokojevanje, ki naj bi prav tako skušal izboljšati starostno strukturo kmetov. Z objavo ukrepa 112, v PRP 2007–2013, je med mladimi kmeti zelo narasel interes za prevzem kmetije, kar je posledično prineslo tudi večje število prepisov kmetij. Tudi če je prišlo do smrti gospodarja, je njegov naslednik lahko kandidiral na razpisu za mlade prevzemnike. Je pa tudi res, da so ti razpisi iz leta v leto bolj komplicirani. Za prve razpise ni bilo toliko pomembno kam bo mladi prevzemniki prejeta sredstva vložili, pomembno je bilo le, da se je kmetija prenesla na mlajšega gospodarja in da bo aktivna še naslednjih pet let. Medtem ko pa zdaj zadnje leto so se stvari izredno zakomplicirale, tako da so se še tisti, ki so si želeli prijaviti na ta razpis premislili. Mladi prevzemnik se je namreč moral obvezati, kaj bo v teh petih letih naredil. Če je npr. v poslovnem načrtu navedel, da bo obnovil hlev ali naredil samo novo streho ali kupil zgolj kmetijski stroj, je lahko potem tudi kandidiral na razpis za investicije, kar pa je zelo rizično, saj v naprej še ne more vedeti ali bo sploh lahko kandidiral. Zato je velik problem, da se obvežeš za pet let vnaprej.

Katere ukrepe, poleg tega, država še uporablja za reševanje neugodne starostne in izobrazbene strukture kmetov?

Razpisov je mnogo, še posebej znotraj ukrepov prve osi, ki so namenjeni izboljšanju konkurenčnosti kmetijskega sektorja in so posledično tudi usmerjeni na izboljševanje starostne in pa izobrazbene strukture kmetov. Ukrepi so splošni in so namenjeni celotni populaciji, medtem ko pa je ukrep 112 namenjen zgolj mladim prevzemnikom kmetij.

V kolikšni meri, po vašem mnenju, pripomore ukrep pri odločanju mladih za prevzem kmetij?

Sama prijava na razpis še ne omogoča tudi pozitivne odločbe, pri vsaki prijavi pa nastane strošek izdelave, zato je potrebno pred samo prijavo dobro razmisliti ali je kmetija sploh sposobna izvesti načrtovane investicije. Razpisi so vedno bolj namenjene predvsem tistim kmetijam, ki so aktivne kmetije, to pomeni, da že imajo nek promet iz kmetijske dejavnosti,

da so tam kmečki zavarovanci, to pomeni, da je njihov osnovni dohodek iz kmetijstva, da so dejansko kmetje zaposleni na kmetiji in ne izven kmetije, pomemben je tudi obseg kmetije, ali je na območju z omejenimi dejavniki itd. Vse to posledično pomeni večje število točk, več sredstev in predvsem večjo možnost, da uspejo na razpisu. Predvsem v vaseh se pojavlja trend, da se opuščajo manjše kmetije, kar pomeni zaraščanje površin, nekatere površine pa potem v najem vzamejo tudi večje kmetije. Tu se kot problem postavi predvsem dejstvo, da povečevanje kmetije pomeni tudi večje investicije v kmetijo in je potrebno premisliti ali je na koncu vse skupaj še profitno.

Kmetje morajo poleg prijave na razpis oddati tudi poslovni načrt, ali se ljudje obračajo na vas, za pomoč pri prijavi na razpis?

Državni razpisi so zelo zahtevni in le redko kdo je dejansko sposoben sam pravilno izpolniti prijavo, zato se pogosto obrnejo na našo pomoč. Pomembno je, da se že pred samo prijavo na razpis, oglasijo pri nas in povejo da bi se radi prijavili na razpis in nato se začne pripravljati vso potrebno dokumentacijo in poslovni načrt, saj morajo, ko gre razpis ven, biti vsi dokumenti že pripravljeni, da se nato ne zamudi roka, saj če interesa veliko se lahko razpis v parih dneh zapre.

Ali se pri prijavi pojavljajo kake administrativne ovire?

Največji problem je, da ne moremo vnaprej vedeti, kaj točno bo zahteval razpis, saj se lahko podrobnosti stalno spreminjajo in je potrebno dejansko počakati, da pride razpis ven. Razpisi so narejeni na podlagi točk, torej več točk kot kmetija ima, več možnosti ima, da uspe na razpisu. Če npr. neko področje Slovenije že prioriteto dobi več točk, so druga avtomatsko v slabšem položaju. Na ministrstvu pa tudi ne vejo vnaprej koliko bo vlog. Šele ko vidijo koliko je vlog z večjim številom točk in koliko sredstev imajo na razpolago lahko določijo nek minimalni prag in nato vse pod tem pragom izpadejo. Administrativne zadeve so se zakomplicirale, saj je Vlada RS sprejela uredbo o ukrepih PRP za obdobje 2007–2013 v letih 2011–2013, ki je v 13. členu določila, da se kot prvi prevzem kmetije šteje vpis v zemljiško knjigo, s čimer vlagatelj dokazuje lastništvo nad nepremičnino. V mesecu marcu 2011 pa je začela veljati tudi novela Zakona o zemljiški knjigi, ki je imela ravno nasprotno posledice od želenih, saj so se postopki močno podaljšali, poleg tega pa vlagatelj nima nobenega vzvoda, da bi ugotovil, v kateri fazi postopka se njegov zemljiškknjižni predlog nahaja. Na ta način je država le še bolj zbirokratizirala postopke, posledično pa lahko vlagatelj zamudi roke, ki so

določeni v razpisu in posledično ostane brez sredstev.

Menite, da je načrtana pot ukrepa dobra oz v kakšno smer naj bi šel, po vašem mnenju, nadaljnji razvoj?

Kar se tiče ukrepa, velikokrat razmišljam, ali je to dejansko prednost za kmetijo ali slabost. Saj bo za mlade prevzemnike, ki so prevzeli kmetijo in hodijo poleg tega še v službo, to postalo hudo breme. Kot problem bi izpostavila predvsem novo davčno politiko (davek na kataster + še dohodek od plače, in se zna zgoditi, da bo mlad prevzemnik prišel v višji razred na dohodninski lestvici kot je bil do sedaj) in mora kmet dobro razmisliti kake posledice bo imela ta subvencija ostala področja njegovega življenja. Ukrep je bil delno oblikovan tako, da naj bi blažil socialne težave, a jih prejemnikom zaradi njihovega slabega poznavanja in izvajanja obveznosti v 5-letnem obdobju lahko še poveča. V luči možnih kazni za kršitev in izgube ostalih dohodkov (otroškega dodatka, štipendij, subvencij za vrtce ipd.) bo ta ukrep manj privlačen in je dejansko boljše, da se čim kasneje prevzame kmetijo, saj je tako družina deležna večjih ugodnosti. Tako da če je kmetija majhna, in bi dobili glede na merila malo sredstev, potem je boljše, da se ne prijavljajo. Za veliko kmetijo pa je zgodba drugačna.

Kaj menite, da bi se dalo še narediti, da bi mlade pritegnili za kmetovanje?

Pomemben dejavnik, ali bodo mladi nadaljevali s kmetovanjem, je tako predvsem prihodkovni položaj kmetije. Pomembno je razmerje med prihodkom iz kmetijstva in iz drugih dejavnosti. Na koncu je odvisno, kateri del prihodka bo na kmetiji prevladoval. Če se višina prihodkov iz drugih dejavnosti povečuje, obstaja večja verjetnost, da se kmetovanje prej opusti. Ne smemo pa izločiti tudi tradicije in čustvene navezanosti na zemljo, ki je očitnejša pri starejši generaciji, mlajši pa se za kmetijstvo odločajo bolj na podlagi ekonomskih razlogov. Tako da bi bilo potrebno spodbujati predvsem razvoj kmetij in dopolnilne in predelovalne dejavnosti, saj je lokalno pridelana hrana vedno bolj popularna.

Ukrep je bil uveden s sprejetjem PRP 2007–2013. Kaj se je dogajalo prej? Od kje potreba za uvedbo ukrepa?

Slovensko kmetijstvo že dlje časa ni več konkurenčno z ostalimi gospodarskimi panogami, kar je posledica predvsem slabe starostne in pa izobrazbene strukture slovenskih kmetov, zato se je že prejšnjem PRP 2004–2006 oblikoval ukrep 113: zgodnje upokojevanje, ki je spodbujal prenos kmetij na mlajše kmete, nato pa so z PRP 2007–2013 uvedli še ukrep, ki je namenjen prav mladim prevzemnikom in naj bi jih spodbujal za prevzem kmetij.

Katere ukrepe, poleg tega, država še uporablja za reševanje neugodne starostne in izobrazbene strukture kmetov?

V okviru prve osi PRP 2007–2013, ki je namenjena posodabljanju kmetijskih gospodarstev, so še drugi razpisi, ki so tudi namenjeni mladim prevzemnikom.

V kolikšni meri, po vašem mnenju, pripomore ukrep pri odločanju mladih za prevzem kmetij?

Pripomore v vsakem primeru, čeprav verjetno bi večina teh ljudi v vsakem primeru ostala na teh kmetijah. Dostikrat se tudi zgodi, da preprišajo kmetijo, zaradi tega ukrepa, ampak starejši še dalje upravljajo s kmetijo. Je pa ta finančna spodbuda vsekakor pomembna za naprej, da ta kmetija ostane živa.

Menite, da stopnja izobrazbe mladega prevzemnika vpliva na to ali se bo odločil za dani ukrep ali ne?

To je težko reči. Načeloma velja, da je pri nas izobrazba na kmetijskih gospodarstvih slaba, zato je dobro, da se s takšnimi ukrepi spodbuja, da se kmetje dodatno izobražujejo in se s tem posledično izboljšuje izobrazbeno strukturo kmetov. Zaradi trenutnega pomanjkanja delovnih mest, še posebej na podeželju, se ljudje ne glede na izobrazbo odločajo, če le imajo možnost in mu kmetija zagotavlja zadosten dohodek, za prevzem kmetij. Večji problem je v tem, da dostikrat nimajo primerne izobrazbe, da bi se lahko prijavili na razpis.

Menite, da je načrtana pot ukrepa dobra oz v kakšno smer naj bi šel, po vašem mnenju, nadaljnji razvoj?

Ukrep v vsakem primeru potreben, zdaj če je učinkovit je drugo vprašanje. V novem programskem obdobju bodo tudi posamezni ukrepi za male kmetije, kar bo v veliki meri povečalo učinkovitost same politike. Zdaj to da bi se še več namenjal posebej za mlade, se mi ne zdi toliko pomembno, saj to ni odvisno od mladih, ampak je odvisno od nosilcev KMG kdo bo kandidiral. V vsakem primeru pa se mi zdi pomembno nadaljevanje te diverzifikacije, saj je to priložnost predvsem za mlade, da nekako najdejo vir dohodka tudi na podeželju.

Kaj menite o izvajanju ukrepa in starostni meji do 40 let?

Samo izvajanje ukrepa, še posebno še ga primerjamo z ostalimi ukrepi znotraj prve osi, je neproblematično, lahko bi rekli tudi zelo zadovoljivo. Tudi, če je kmet na razpisu zavržen, se lahko prijavi na naslednji razpis, v tem vmesnem času pa tudi popravi vlogo in izpolni vse pogoje. 40 let je kar velika starost, ampak starostna struktura je na splošno slaba na naših kmetijskih gospodarstvih in bi bilo smiselno razmišljati o tem, da jo bi znižali na 35 let, ampak po drugi strani pa tudi ni toliko visoka. Glavni cilj je namreč, da se kmetija prevzame, da kmetijo v obdelavo prevzame mlajša generacija in glede na to, da je povprečna starost še vedno 57 let, je starost 40 let še kar v redu.

Menite, da se v Sloveniji da živeti samo od kmetijstva?

Podatki kažejo na to, da je v Sloveniji okoli $\frac{3}{4}$ vseh kmetij samooskrbnih, kar pomeni da to ni njihov glavni vir dohodka. $\frac{1}{4}$ pa je takih kmetij, da se vsaj en preživlja zgolj s kmetijstvom. Drugače pa je pri nas struktura takšna, da je povprečna velikost kmetije okoli 6,4 ha, kar pomeni, da so slovenske kmetije 3- do 4- krat manjše kot je povprečje v EU, poleg tega pa imamo tudi velik delež travinja in majhen delež njiv, kar ne omogočajo preživljanja. Proizvodne usmeritve, ki so bolj dohodkovno zanimive, kot npr. zelenjavarstvo in bi omogočale nek dohodek tudi manjšim kmetijam so pa zelo delovno intenzivne.

Ali se pri prijavi pojavljajo kake administrativne ovire in kaj menite o nadzoru nad izvajanjem ukrepa?

Ker gre za evropska sredstva se je potrebno držati vseh postopkov in poročanja. V novem programskem obdobju pa bo prišlo do nekaterih administrativnih poenostavitev. Nadzor se izvaja v obliki administrativnih kontrol. Te kontrole so kar stroge, saj se morajo kmetje strogo držati

tega, kar je bilo navedeno v poslovnem načrtu. Menim, da je kar preveč nadzora, vse to pa tudi podraži izvajanje samega ukrepa. Je pa tudi res, da so indikatorji vrednotenja mogoče malce neprimerni (npr. produktivnost), saj jih je nemogoče meriti.

V kolikšni meri, po vašem mnenju, pripomore ukrep pri odločanju mladih za prevzem kmetij?

Pripomore v vsakem primeru, čeprav verjetno bi večina teh ljudi v vsakem primeru ostala na teh kmetijah. Dostikrat se tudi zgodi, da prepíšejo kmetijo, zaradi tega ukrepa, ampak starejši še dalje upravljajo s kmetijo. Je pa ta finančna spodbuda vsekakor pomembna za naprej, da ta kmetija ostane živa.

Ukrep je bil uveden s sprejetjem PRP 2007–2013. Kaj se je dogajalo prej? Od kje potreba za uvedbo ukrepa?

Pred tem se je s prejšnjim PRP za obdobje 2004–2006 izvajal ukrep 113: zgodnje upokojevanje, ki naj bi prav tako skušal izboljšati starostno strukturo kmetov in pa razne državne pomoči. Ukrep je bil uveden, ker je bila s strukturnim popisom kmetijstva na podeželju ugotovljena zelo neugodna starostna struktura nosilcev kmetijskih gospodarstev, poleg tega so se mladi pospešeno odseljevali s kmetij, saj niso videli perspektive in zaposlitve v kmetijstvu in so se odseljevali v mesta. Ta trend se je kar nekaj let nadaljeval, zato je začel razvoj na podeželju zaostajati, podeželje se je začelo krčiti, kar pa si ne želimo. Če se hoče kmetijstvo razvijati so potrebni mladi ljudje, ki bodo s svojim znanjem in inovativnostjo ostajali na podeželju in tudi razvijali to tehnologijo, saj so starejši bolj togi, poleg tega pa imajo mladi tudi več energije za vsakodnevno delo. Trend je vzpodbujati tudi družine, ekološko kmetijstvo, dopolnilne dejavnosti. Vse to pa se nato upošteva preko točkovalnika, ki skuša te kmetije spodbuditi, da postanejo »mala podjetja«. Želja ukrepa je, ne samo, da kmetijo prevzamejo, ampak da potem od te kmetije tudi živijo. Trendi so dvig izobrazbe, saj jih ima večina še vedno samo praktične izkušnje; ekološko kmetijstvo in da te proizvode kmet tudi trži, da vodi knjigovodstvo, v bistvu skušamo spodbuditi kmetije, da se nato na teh kmetijah nekaj dela.

Katere ukrepe, poleg tega, država še uporablja za reševanje neugodne starostne in izobrazbene strukture kmetov?

Ukrep 112 predstavlja nekako osnovo, poleg tega pa ta ukrep lahko kmet nadgradi še z naslednjimi ukrepi: ukrepom 121–naložbe v kmetijska gospodarstva, ukrepom 311–diverzifikacija v dopolnilne dejavnosti in ukrepom 123–predelava.

V kolikšni meri, po vašem mnenju, pripomore ukrep pri odločanju mladih za prevzem kmetij?

Glede na število zainteresiranih mladih kmetov menim, da ukrep veliko pripomore pri tem.

Da se dotaknem še izplačevanja sredstev. Ali se pojavljajo kaki problemi pri izplačevanju sredstev?

Ponavadi izplačila ne zamujajo in so izplačana v roku 60 dni po izpolnitvi investicije.

Izplačujejo se po letih glede na investicije, ki so bile zapisane v poslovnem načrtu. Če se stvari zakomplicirajo, in kmet ni sposoben izpolniti investicije do datuma, ki jo je navedel v razpisu, lahko prosi AKTRP za odlog, podpiše se ankes k pogodbi in predvidi nov termin.

Ste mogoče razmišljali o tem, da bi poenostavili razpisne pogoje in administrativne postopke?

Večinoma so vloge zavrnjene, ker ljudje ne jemljejo resno razpisnih pogojev. Administrativne postopki pa so se zakomplicirali, saj je v mesecu marcu 2011 začela veljati tudi nova novela Zakona o zemljiški knjigi, ki je imela ravno nasprotne posledice od želenih, saj so se postopki močno podaljšali, poleg tega pa vlagatelj nima nobenega vzvoda, da bi ugotovil, v kateri fazi postopka se njegov zemljiškoknjižni predlog nahaja. Na ta način je država le še bolj birokratizirala postopke, posledično pa lahko vlagatelj zamudi roke, ki so določeni v razpisu in posledično ostane brez sredstev.

Menite, da je začrtana pot ukrepa dobra oz v kakšno smer naj bi šel, po vašem mnenju, nadaljnji razvoj?

Jaz mislim, da je v vsakem primeru potrebno spodbujati ta ukrep in se bo tudi nadaljeval v naslednjem programskem obdobju. Menim da je dobro, da se spodbuja tudi kombiniranje ukrepa z drugimi razpisi, še posebej z ukrepi iz 3. osi, kot so diverzifikacija v nekmetijske dejavnosti in ustanavljanje mikropodjetij itd. To so namreč ukrepe, ki so v veliki meri primerni za mlade kmete, ki lahko s svojim znanjem in zagonom na ta način povečajo zaposlitvene možnosti na podeželju ne samo zase, ampak tudi za druge in prispevajo k razvoju kmetijstva. V naslednjem programskem obdobju pa se bodo stvari malce spremenile. Znotraj ukrepa se bo ciljna skupina razdelila na 3 podskupine, in sicer bodo lahko za pomoč zaprosili mladi kmetje, ki bodo prvič prevzeli kmetijsko gospodarstvo v upravljanje; mladi kmetje, ki bodo uvedli mikropodjetja in mladi kmetje, ki bodo uvedli dopolnilno dejavnost. Plačilo bo razdeljeno na dva dela, prvo bo po 6 mesecih od odobritve vloge, drugo pa po 5. letih, ko se bo preverilo ali je bil poslovni načrt izpolnjen.

Kaj menite, da bi se dalo še narediti, da bi mlade pritegnili za kmetovanje?

Menim, da je znanje ključno za nadaljnji razvoj kmetijstva, zato se trudimo prenesti čim več znanja na kmete, da se bodo lažje prilagodili danim razmeram in povečali konkurenčnost svojih kmetij. Da bi to dosegli, bi rabili menedžerje, ampak ne menedžerje v gospodarstvu,

ampak menedžerje v kmetijstvu, ki bi pomagali in svetovali kmetu pri odločitvi v katero smer se usmeriti. In ti menedžerji bi potem kmetom naredili načrt, kaj naj bi ta kmet proizvajal, da bi lahko potem od tega tudi živel.

Priloga G: Intervju z mladimi prevzemniki

Mladi prevzemnik 1: Franci Benedik, opravljen dne 13. 6. 2012

Zakaj ste se odločili za prijavo na razpis?

Starši so se upokojili in so želeli, da se kmetija prepíše name, tako da smo se odločili za prijavo na 4. javni razpis, ki je bil razpisan leta 2011, saj bi bilo škoda, da ne bi izkoristili dodatnih finančnih sredstev.

Kako ocenjujete učinke ukrepa? Zakaj se vam je splačalo prijaviti?

Na razpis smo se prijavili predvsem zaradi finančne spodbude, saj smo na ta način lahko obnovili hlev in pa kupili dodatno kmetijsko mehanizacijo. Učinki so večinoma pozitivni. Res je, da je veliko dela s FADN metodologiji, samo se je v vsakem primeru splačalo prijaviti na razpis.

Če bi se še enkrat odločali, ali bi se odločili za prijavo ali ne ter zakaj?

Odločil bi se enako. Edino kar bi mogoče naredil drugače je, da bi sam sestavil poslovni načrt, saj smo imeli probleme z pripravo dokumentacije, saj so mi na svetovalni službi dvakrat pripravili narobno dokumentacijo, vendar smo na srečo vse še pravočasno uredili.

Mlada prevzemnica 2: Neža Trdina, opravljen dne 14. 6. 2012

Zakaj ste se odločili za prijavo na razpis?

Starši so nameravali prepisati kmetijo name. Pojavila se je možnost, da se prijavimo na razpis. Na 3. javni razpis smo se tako prijavili predvsem zaradi finančne spodbude.

Kako ocenjujete učinke ukrepa? Zakaj se vam je splačalo prijaviti?

Ukrep bi ocenila kot pozitiven, saj smo s tem denarjem lahko posodobili določene objekte na kmetiji. Tako da bi lahko rekla, da se je splačalo, saj so se stvari obrnile ne boljše.

Če bi se še enkrat odločali, ali bi se odločili za prijavo ali ne ter zakaj?

Če bi se ponovno odločala, bi se ponovno prijavila na razpis, s tem, da bi določene stvari

naredila drugače. Pojavile so se namreč težave z izvajanjem poslovnega načrta, saj smo v njem navedli, da bomo obdelovali 11 ha, s tem da imamo sami 8ha, 3ha pa smo vzeli v najem. To zemljo bi morali obdelovati naslednjih 5 let, vendar se je vmes ta zemlja prodala, tako da moramo najti nadomestno zemljo, saj bomo v nasprotnem primeru morali vračati dobljena finančna sredstva.

Mladi prevzemnik 3: Tomaž Jemec, opravljen dne 14. 6. 2012

Zakaj ste se odločili za prijavo na razpis?

V časopisu sem opazil razpis, nato sem se na internetu pozanimal kdaj ga bodo objavili in se nato prijavil na 4. javni razpis. Na razpis sem se prijavil, ker smo prepisali kmetijo in sem na ta način želel pridobiti dodatna sredstva za posodobitev kmetije, saj je bila ta v slabem stanju.

Kako ocenjujete učinke ukrepa? Zakaj se vam je splačalo prijaviti?

Na razpis se mi ni splačalo prijaviti, saj sem s tem imel samo stroške, nato so mi pa še zavrnili vlogo, zaradi neprepisanega starega traktorja, ki ga bi v vsakem primeru odpeljali na odpad.

Če bi se še enkrat odločali, ali bi se odločili za prijavo ali ne ter zakaj?

Na razpis se ne bi prijavil več, saj se je težko obvezati za nadaljnjih 5 let, še posebej glede na trenutno ekonomsko stanje. Poleg tega pa je še vedno potrebno vložiti zelo veliko lastnih sredstev, kar pa si sam trenutno ne morem privoščiti.